

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Katedra psychologie Filozofické fakulty

PROŽÍVÁNÍ OTCOVSTVÍ A JEHO PROMĚNY

Bakalářská práce

Autor: **Gabriela Türkeová, DiS.**
Vedoucí práce: **doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.**

Olomouc

2010

PALACKY UNIVERZITY IN OLOMOUC

Department of Psychology, Faculty of Philosophy

**SUBJECTIVE EXPERIENCE OF FATHERHOOD AND ITS
TRANSITIONS**

Bachelor's Thesis

Author: **Gabriela Tůrkeová, DiS.**
Vedoucí práce: **doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.**

Olomouc

2010

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně. Uvedla jsem všechny literární prameny a publikace, ze kterých jsem čerpala.

V Olomouci dne 30. 4. 2010

.....

Podpis

Děkuji doc. PhDr. Ireně Sobotkové, CSc. za vedení práce, cenné rady a vstřícnost. Dále děkuji Výboru dobré vůle – Nadaci Olgy Havlové za trpělivost a podporu, děkuji také všem otcům - respondentům za ochotu při vyplňování dotazníku.

OBSAH	5
ÚVOD.....	6
1 ZÁKLADNÍ POJMY A JEJICH VYSVĚTLENÍ.....	8
1.1 OTEC, OTCOVSTVÍ.....	8
1.2 NOVÝ, AKTIVNÍ, ANGAŽOVANÝ NEBO PEČUJÍCÍ OTEC.....	9
1.3 VÝVOJ PSYCHOLOGICKÝCH NÁZORŮ NA OTCE	12
2 HISTORICKÝ VÝVOJ OTCOVSKÉ ROLE.....	16
2.1 ROLE OTCE PŘED PRŮMYSLOVOU REVOLUCÍ	16
2.2 ROLE OTCE V INDUSTRIÁLNÍ SPOLEČNOSTI	18
2.3 NOVÉ OTCOVSTVÍ – FENOMÉN SOUČASNOSTI.....	19
3 VÝZNAM OTCE V JEDNOTLIVÝCH ETAPÁCH VÝVOJE DÍTĚTE.....	22
3.1 TĚHOTENSTVÍ A POROD.....	23
3.2 PRVNÍ MĚSÍCE PO NAROZENÍ DÍTĚTE	27
3.3 PRVNÍ ROK ŽIVOTA DÍTĚTE.....	28
3.4 OBDOBÍ BATOLETE.....	30
3.5 PŘEDŠKOLNÍ VĚK	34
3.6 MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK	36
3.7 OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ.....	38
3.8 MLADÁ DOSPĚLOST.....	41
4 VÝZKUMNÁ ČÁST.....	45
4.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM A CÍLE PRÁCE.....	45
4.2 VÝZKUMNÁ METODA	45
4.3 VÝZKUMNÝ SOUBOR.....	46
4.4 VÝSLEDKY	49
4.4.1 <i>Vztah k dětem a k otcovství.....</i>	<i>49</i>
4.4.2 <i>Představa o roli otce</i>	<i>51</i>
4.4.3 <i>Partnerský vztah po narození dítěte, spolupráce s partnerkou</i>	<i>55</i>
4.4.4 <i>Spokojenost s časem věnovaným dítěti</i>	<i>58</i>
4.4.5 <i>Reflexe vlastní otcovské role</i>	<i>61</i>
4.5 DISKUSE	65
4.5.1 <i>Vztah k otcovství a dětem</i>	<i>66</i>
4.5.2 <i>Představa o roli otce</i>	<i>68</i>
4.5.3 <i>Spolupráce s partnerkou při péči o dítě</i>	<i>69</i>
4.5.4 <i>Spokojenost s časem pro dítě.....</i>	<i>70</i>
4.5.5 <i>Reflexe otcovství</i>	<i>71</i>
4.6 ZÁVĚRY VÝZKUMU	73
SOUHRN	75
LITERATURA.....	78
PŘÍLOHY.....	81

Úvod

Moje práce se věnuje tématu otcovství, jeho významu v životě dítěte a jeho prožívání. O otcích nejvíce slyšíme ve spojení s nějakým dalším jevem. Obvykle nacházíme informace o tom, co se děje a jak to vypadá, když otec svou roli neplní. Víme o negativních vlastnostech našich otců, známe některé důsledky jejich nevhodného působení nebo absence v životě dítěte. Zajímáme se o odlišnosti a extrémy. Alternativní pohled nabízí otce, kteří se zajímají o své děti, ve vztahu k nim jsou aktivní, angažují se v každodenní péči podle svých možností, případně zůstávají na rodičovské dovolené. Stručně řečeno, známe otcův ideál a jeho stín. Co ale víme o otcích bez přívlastku? Pokud začneme hledat obraz „běžného otce“ v odborné literatuře, často jej musíme od jeho přívlastků opatrně oddělovat. V psychologii nacházíme stopy po otcích na poli vývojové a sociální psychologie a psychologie rodiny. Od 70. let 20. století dopřává zájem odborníků otcům dostatek pozornosti. Otcovství se dotýká především oblastí vývoje a výchovy dítěte, rodičovství, rodiny a partnerského vztahu.

Ve své práci se pokusím o zachycení otcovství a role otce ze současného pohledu, v historickém kontextu a v jednotlivých obdobích od prenatálního života po mladou dospělost. První kapitola je věnovaná vysvětlení často používaných, nedávno zavedených termínů jako nový, pečující a angažovaný otec. Ve druhé kapitole popisují proměny v pohledu na roli otce v rámci společensko - historického vývoje. Mým cílem je objasnit kontext dnešního pohledu na otcovství. Při této příležitosti zmíním stručný přehled psychologických názorů na roli otce, neboť i psychologové svůj zájem o otce v souvislosti s vývojem jeho role měnili. Třetí a poslední kapitola teoretické části předkládá jednotlivá vývojová období v souvislosti s rolí a významem otce pro každé uvedené období. V empirické části se věnuji první fázi plánovaného výzkumu prožívání role otců u dětí předškolního věku, ve kterém chci zjišťovat, jak otcovství vzniká, jak se vyvíjí a mění. Co je pro otcovství důležité. V této části bakalářské práce se věnuji průzkumu, který slouží

k orientaci v základních informacích o otcích a zároveň jako podklad pro následující druhou část výzkumu v navazující práci.

1 Základní pojmy a jejich vysvětlení

1.1 Otec, otcovství

Při pátrání po definici otce a otcovství jsem z několika málo nalezených zvolila tuto:

Otec = mužský rodič dítěte.

Otcovství = vztah otce k dítěti, který lze rozlišit na biologický, sociální a právní.¹

Eduard Bakalář tvrdí, že otec není odborně jasně vymezen a sám definuje otce obdobně s rozdílem, že užívá pojmu role. Přiděluje otcům jejich biologickou (reprodukční), sociální (výchovnou a pečující)² a právní roli (práva a povinnosti spojená s rodičovskou rolí).³ V souladu s oblíbeným bio-, psycho-, sociálně-spirituálním modelem bychom mohli pohled na otce doplnit ještě o rovinu psychologickou (otec významně ovlivňuje osobnost a vývoj dítěte)⁴ a duchovní (role otce v otázkách původu a smyslu existence a teologicko spirituální význam otce). Podle Steva Biddulpha je otcovství základní součástí výchovy synů i dcer, ale také umění, které téměř vymizelo.⁵

Otcovství je předmětem současného zájmu sociologů i psychologů. Psychologové v rámci vývojové psychologie a psychologie rodiny pohlížejí na otce jako na významnou postavu duševního života. Zkoumají jakým způsobem ovlivňuje vývoj a osobnost dítěte a srovnávají vliv matky a otce a komplementaritu jejich rolí. Často se zaměřují na negativní jevy spojené s otcovstvím (nepřítomný, agresivní, zneužívající otec). Sociologické výzkumy se opírají o pojmy jako aktivní nebo nové otcovství. Zkoumají změny a vývoj otcovské role z pohledu společnosti, politiky zaměstnavatele a státu nebo rovných příležitostí žen a mužů.

¹ Wikipedie: Otevřená encyklopedie. (2009, duben). Otcovství. Zdroj: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Otcovstv%C3%AD>

² např. ve Wikipedii označuje sociální rovina vztahu za otce také osobu, kterou dítě jako otce přijímá

³ Bakalář, E. (2002). Průvodce otcovstvím, aneb bez otce se nedá (dobře) žít. Praha: Vyšehrad.

⁴ Maříková, H. (2006, březen 3). Otec v péči o dítě a při jeho výchově. Rovné příležitosti do firem: Zpravodaj Gender studies, o. p. s. Zdroj:

[http://zpravodaj.feminismus.cz/clanek.shtml?x=1552101&als\[nm\]=1544383](http://zpravodaj.feminismus.cz/clanek.shtml?x=1552101&als[nm]=1544383)

⁵ Biddulph, S. (2007). Mužství: Jak zvládat všechny mužské role. Praha: Portál

1.2 Nový, aktivní, angažovaný nebo pečující otec

V souvislosti s rolí otce a jejího chápání se často setkáváme s pojmy jako nový, aktivní, angažovaný a pečující otec. Celkově panuje nejednoznačnost ve výkladu těchto pojmosloví. Někteří autoři je rozlišují, jiní je používají jako synonyma a to jak u nás, tak v zahraničí. Podle Kubíčkové: „*Jsou to stále otcové, jejich otcovství ovšem získává nový rozměr. „... „od prostého „být otcem“ k aktivnímu otcovství, k naplnění formy obsahem.*“⁶ Tito otcové zvládají mateřské povinnosti stejně dobře jako matky.

Nové otcovství (new fatherhood, neue Väterlichkeit)

Představuje společensky podmíněnou změnu otcovské role. Otec se odpoutává od své tradiční role, od které se liší v míře angažovanosti. Typickým reprezentantem je otec, který navazuje se svým dítětem emocionální vztah již od raného věku. Otec oplývající vlastnostmi, které bývají v naší kultuře vyhrazeny matkám.⁷

Aktivní otcovství (pravděpodobně český ekvivalent k „fathering“)

Používá se u nás (v méně odborných textech), odpovídá uskutečňování nového otcovství. Zahrnuje vše – angažovanost, účast a především vyšší zájem muže o těhotenství, porod, výchovu dítěte a o roli otce.

Angažované otcovství

Podle Národního plánu Ministerstva práce a sociálních věcí ho vykonává otec dítěte, který se osobně podílí na vedení domácnosti, na denních povinnostech péče o dítě a aktivně s ním vytváří vzájemný vztah⁸. Termín se používá při označování speciální skupiny otců v rámci rodinné politiky. V širším pojetí je chápán jako dostupnost (přítomnost) otce, který nepřebírá úlohu matky, ale funguje společně s ní. Kubíčková považuje pojem zaangažovaný otec (involved father) jako přechod

⁶Kubíčková, K. (2003, 3-4) Matkové: Mateřští otcové. *Gender, rovné příležitosti, výzkum. Gender a sociologie SOÚ AV ČR*, 3-4, s. 2.

⁷Plesková, K., Sedláček, L. (Ed), (2008). *Aktivní otcovství*. Brno: Nesehnutí Brno.

⁸MPSV. (2006). *Akční plán na podporu rodin s dětmi: Pro období 2006-2009*. s- 7.
Zdroj:http://www.mpsv.cz/files/clanky/2991/Akcni_plan.pdf

mezi tradičním otcem a otcem na mateřské dovolené. Zaangažovaní otcové se spolupodílí na výchově dětí a na fungování domácnosti, přičemž je rozdílná míra zaangažovanosti mezi jednotlivými otci.⁹

Pečovateľské otcovství (nurturing fatherhood, parenting)

Šmídová označuje termínem pečovatelské otcovství nejčastěji muže, kteří primárně pečují o dítě, suplují roli matky na mateřské dovolené.¹⁰ Pečovateľské otcovství podle ní představuje změnu v chápání maskulinity. „Podle vědců v oborech sociologie rodiny je jejich změna žádoucí, podle psychologů, psychoterapeutů a psychoanalytiků je posun směrem k novým mužstvím nezbytným a to nejen pro zachování mužského rodu, ale lidské civilizace vůbec.“¹¹

Pokusila jsem se termíny vysvětlit a lehce roztřídit, přesto musím upozornit na jazykovou nejasnost, jejich vzájemné překrývání a na probíhající „vyzrávání“ správných překladů těchto pojmů v odborné literatuře. Výklad pojmu vždy souvisí s odborným zaměřením autora, jeho mateřštinou nebo čerpanými zdroji. V této souvislosti a oproti výše uvedenému třídění například Maříková uvádí, že „muž na rodičovské dovolené“ je v odborném jazyce zahrnut do pojmů jako „nový“, „pečující“, „angažovaný“ nebo „zúčastněný“. Anglický jazyk rozlišuje mezi pojmy „fatherhood“ a „fathering“. *Fatherhood* se rozumí otcovství jako sociální instituce. *Fathering* vyjadřuje otcovství jako sociální vztah, který je závislý na kontextu (to že otcové svoje otcovství „dělají“). V angličtině se také vyskytuje více výrazů pro vyjádření, že primárním pečovatelem je muž (nurturing, caregiving, stay at home fathers, full-time dads, co-parents aj.)¹² The father's challenging role je výraz, který podle Šulové označuje otce vyzývajícího své dítě k zajímavým, ale možná

⁹ Kubíčková, K. (2003, 3-4) Matkové: Mateřští otcové. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Gender a sociologie SOÚ AV ČR, 3-4, s. 1-4.

¹⁰ Šmídová, I. (2007). Pečovateľské otcovství: rodinné strategie pro skloubení linií životní dráhy. In Hečzková, L. et al (Ed), *Vztahy, jazyky, těla: Texty z 1. konference českých a slovenských feministických studií*. Praha: ERMAT Praha (FHS UK).

¹¹ Šmídová, I. in Kubíčková, K. (2003, 3-4) Matkové: Mateřští otcové. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Gender a sociologie SOÚ AV ČR, 3-4, s. 2.

¹² Maříková, H. (2009, 1). Pečující otcové: Příběhy plné odlišnosti. *Sociologický časopis*, 45, 1, 89-113
Zdroj: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/34c1e87455937f459a4ce65ff6b34168fffb0a16_514_MarikovaSC2009-1.pdf

složitějším řešením. Pojem vznikl na základě Lambova předpokladu, že specifická role otce spočívá v povzbuzování dítěte k dosažení úspěchu vlastními silami i za cenu přechodného selhání.¹³

Obecně je role otce spojena s očekáváními, která se k ní vztahují. Z tohoto pohledu Dudová rozlišuje v západní společnosti otcovskou roli tradiční a moderní. Tradiční roli otců vidí v pracovní a profesionální oblasti. Otec jako živitel je soustředěn na materiální zajištění rodiny, opírá se o svou autoritu a zprostředkovává mezigenerační předávání zkušeností. Otcovského působení se dítěti dostává v zastoupení skrze matku, tím jak o něm dítěti vypráví a naopak otci zase o dítěti. Moderní pojetí více přibližuje otcovství k mateřství. Přisuzuje otci nutnost fyzické blízkosti, citového vztahu a přítomnosti. Moderní otec se zapojuje do péče o dítě i o domácnost. Otcovské působení není zprostředkované, ale přímé.¹⁴

Na cestě mezi moderní a tradiční rolí může dnes otcovství nabírat mnoho podob. Od nepřítomného otce na jedné straně k otci na „mateřské“ dovolené na straně druhé. Podle Sedláčka brání větší angažovanosti otců stereotypy ve společnosti.¹⁵ Mezi ně patří např. předpoklad, že muži nejsou jako ženy přírodou vybaveni k dobré péči o dítě nebo přesvědčení o přirozeném chování zvířat v přírodě. Ukazuje se, že to zdaleka není tak jednoznačné. V přírodních kmenech i ve zvířecí říši můžeme pozorovat variabilitu v rodičovské péči. Výzkumy již dávno ukázaly, že dispozice pečovat o dítě má žena i muž. Vývoj otcovské role v západní společnosti stručně uvádím v následující kapitole.

¹³ Šulová, L., Zaouche-Gaudron, Ch. et al. (2003). Předškolní dítě a jeho svět. Karolinum: Praha.

¹⁴ Dudová, R. (2007). Paradoxy otcovství po partnerském rozchodu: pravidelná výjimečnost a nepřítomná přítomnost. In Heczková, L. et al (Ed), Vztahy, jazyky, těla: Texty z 1. konference českých a slovenských feministických studií. Praha: ERMAT Praha (FHS UK).

¹⁵ Sedláček, L. (2008). Mýty o otcovství in Aktivní otcovství. Brno: Nesehnutí.

1.3 Vývoj psychologických názorů na otce

Otcem a otcovstvím se v psychologii zpočátku zabývali především psychoanalyticky zaměření autoři, přesto byl zpočátku otec v celku opomíjený. Psychologové se více zabývali vztahem mezi dítětem a matkou. Freud, Abraham nebo Ferenczi zdůrazňovali význam otce pro emoční vývoj dítěte v souvislosti s kastracním komplexem. S. Freud zmínil silnou dětskou potřebu otcovské ochrany, významnou pro vytvoření sociálních norem. Otce považoval za důležitého činitele vnitřního prožívání, který pro dítě představuje rivala, s nímž je nutné zápolit nebo se mu podvolit.¹⁶

Ve 40. a 50. letech 20. století zkoumaly např. Kleinová, Freudová nebo Mahlerová ranou závislost dítěte na matce a konflikty separace – individuace. Otec se nejprve v otázce symbiotického vztahu mezi dítětem a matkou nezdál zajímavý, ale postupně se objevovaly zmínky o jeho roli působící proti „splynutí s matkou“ nebo při identifikaci dítěte s otcem.¹⁷ Předchozí poznatky přispěly k rozvoji tzv. „kultu mateřství“. Podílela se na tom mimo jiné i teorie attachmentu (připoutání se), kterou vytvořil John Bowlby s Mary Ainsworthovou.¹⁸ Současně také teorie etologických a biologických směrů. Odborníci se často opírali o předpoklad, že mateřství je narozdíl od otcovství přirozené, instinktivní a naprogramované. John Bowlby v pozdějších letech uznal, že bylo chybou považovat za primární pečovatelskou osobu pouze matku (otec do jeho výzkumu nebyl vůbec zařazen). Chmelařová to komentuje slovy: „*revidované výsledky zohledňující škodlivost otcovské deprivace už nebyly dostatečně společností reflektovány a přijaty tak jako jeho původní teorie.*“¹⁹ Důležitost otce byla v polovině minulého století připisována jeho podpoře vztahu mezi matkou a dítětem, vyhnutí se nepříznivému jednání vůči dítěti a zajištění žádoucího prostředí. D. W. Winnicott označil otce za důležitého v

¹⁶ Etchegoyenová, A. (2007, zima). Psychoanalytické názory na otce. Revue psychoanalytická psychoterapie. Praha: Česká společnost pro psychoanalytickou psychoterapii. IX/2. s 8-23

¹⁷ tamtéž

¹⁸ Šulová, L. (2004). Raný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum

¹⁹ Chmelařová, H. (2008). Tátové v historii in Aktivní otcovství (eds). Brno: Nesehnutí Brno, s. 32

procesu rané triangulace a později v dospívání, kdy slouží jako model k identifikaci.²⁰

Až v 70. letech upozornili psychologové na nedostatečný zájem o otce a označili ho za opomenutého v odborné literatuře. Zároveň poukazovali na nedostatečný zájem otce o dítě, který označili jako otcovskou deprivaci. Postupně se otcovství stalo zájmem odborníků, především v podobě zkoumání funkcí otce v rodině, významu při vývoji dítěte a schopností se o dítě postarat. V USA byly publikovány výzkumy autorů např. H. Biller, M. Lamb nebo E. Abelin, popisujících vztah otce k dítěti a vliv na jeho vývoj. J. Lacan připomněl, že otec hraje významnou roli pro duševní zdraví dítěte a jeho zařazení do lidského řádu a struktury. Podle něj může vést nedostatek internalizace otce k psychóze. E. Abelin se zabýval úlohou otce v procesu separace – individuace. Otec stimuluje rozvíjení raných exploračních vlastností a chrání dítě během *znovusbližovací fáze*.²¹ Ranou triangulaci považoval za traumatickou i organizující, ale umožňující vývojový posun.²² Pohled na otce se začíná proměňovat, postupně je mu v rámci rodičovského páru přisouzena komplementarita. Významným a často citovaným autorem, který se zasloužil o změnu v odborném pohledu na roli otce je Michael Lamb. Otce označil za zapomenutého přispěvatele k výchově dítěte, který je důležitý i v raných fázích života dítěte. Otcové mají schopnosti a předpoklady starat se o malé děti a dokáží být naprosto srovnatelnými pečovateli jako matky. Hlavním objektem přilnutí se podle Lamba bez rozdílu pohlaví stává rodič, který o dítě nejvíce pečuje.²³ Tento názor u nás prosazoval Zdeněk Matějček.

Na počátku 80. let byl otec už důležitou a samostatnou postavou. Otec, ať osobně nebo zprostředkovaně matkou, je důležitý pro posílení vlastní identity od kojeneckého věku. V 80. letech se objevila další vlna zájmu o otce v souvislosti s negativními jevy doprovázejícími otcovství - o nepřítomné, zneužívající a „nedobré“ otce. Diskuze o absenci otce vyvrcholily v 90. letech názorem, že role

²⁰ Etchegoyenová, A. (2007, zima). Psychoanalytické názory na otce. Revue psychoanalytická psychoterapie. Praha: Česká společnost pro psychoanalytickou psychoterapii. IX/2. s 8-23

²⁰ tamtéž

²¹ procesu triangulace se věnuji v kapitole 3.4

²² Etchegoyenová, A. (2007, zima). Psychoanalytické názory na otce. Revue psychoanalytická psychoterapie. Praha: Česká společnost pro psychoanalytickou psychoterapii. IX/2. s 8-23

²³ Chmelařová, H. (2008). Tátové v historii in Aktivní otcovství (eds). Brno: Nesehnutí Brno

otců jako živitelů se mění v závislosti na sociokulturních a ekonomických podmínkách a společenském kontextu. Zdálo se, že společnost by se bez otcovské role obešla. Psychobiologie otcovství byla na čas vystřídána zájmem o mužskou sexualitu a jiné role mužů.²⁴

V polovině 90. let se opět zájem vrací k otcům a ke zkoumání jejich pozitivních rolí ve vývoji dítěte. Probírají se témata jako význam otce pro dítě, odlišnost otce od matky nebo představa dobrého otce. V roce 1996 byl Brendou Geigerovou znovu potvrzen předpoklad, že rodičovské funkce mohou vykonávat oba rodiče stejně. Rodiny, ve kterých o dítě primárně pečovala matka srovnávala s rodinami, ve kterých byl pečující otec.

Ukázalo se, že pro dítě je důležitá kvalita poskytnuté péče, nikoliv pohlaví pečující osoby.²⁵

Seiffge – Krenke shrnula vývoj zájmu o otcovství v psychologických výzkumech do 3. fází:

- 1) okrajová role otce
- 2) otec ve srovnání s matkou
- 3) rozdílné funkce otců²⁶

Dnes se tématu otcovství věnuje řada autorů. Michael Lamb, který rozlišil tři důležité dimenze otcovství (otcovská odpovědnost, angažovanost a dostupnost otce)²⁷. V USA dále Ross D. Parke. Ten se věnuje dlouhodobému výzkumu rozdílů mezi matkou a otcem v interakci s dítětem a vlivem jejich výchovy na vývoj dítěte.²⁸ U nás se úloze otce věnoval například Z. Matějček. Rolí otce ve výchově dítěte se jako jedna z prvních u nás zabývala J. Kotásková. V Praze se výzkumem vlivu otců na vývoj dětí předškolního věku zabývá Lenka Šulová. Autoři

²⁴ Etchegoyenová, A. (2007, zima). Psychoanalytické názory na otce. *Revue psychoanalytická psychoterapie*. Praha: Česká společnost pro psychoanalytickou psychoterapii. IX/2. s 8-23

²⁵ Sedláček, L. (2009). Mateřští otcové? in Javorská, Z.(ed). *Sborník z konference Aktivní rodičovství*. Brno: Nesehnutí Brno. s. 8-10

²⁶ Seiffge-Krenke, I. (2001, 48). *Neuere Ergebnisse der Vaterforschung*. *Psychotherapeut*. s. 391–397 Zdroj: <http://www.springerlink.com/content/2j717eg7cy97k65w/fulltext.pdf?page=1>

²⁷ Maříková, H. (1999). *Muž v rodině: Demokratizace sféry soukromé*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. Zdroj: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/143_99-6wptext.pdf,

²⁸ University of California (2010). Department of psychology: Ross D. Parke. Zdroj: <http://www.psych.ucr.edu/faculty/parke/index.html> ze dne 23. března 2010

podporující práva otců a mužů, kteří se věnují např. rozvodům, syndromu zavrženého rodiče a poradenství pro otce jsou E. Bakalář, T. Novák nebo M. Jára. V Brně se skupina autorů zabývá tématy jako je role otce pečovatele, fenomén otce na rodičovské dovolené nebo rovnými příležitostmi žen a mužů (otců i matek) – patří mezi ně např. I. Šmídová, K. Kubíčková, R. Dudová, H. Chmelařová, H. Maříková, K. Janoušková nebo L. Sedláček. Současné výzkumy se zabývají např. rovnými příležitostmi k rodičovství, otcovstvím gayů, aktivním otcovstvím a angažovaností otce v rodině. Za jakých podmínek jsou otcové v rodině více angažovaní, jaký to má pro jejich děti význam. Zabývají se také otci na rodičovské dovolené a jejich problémy, se kterými se při výkonu své pečovatelské role potýkají.

2 Historický vývoj otcovské role

Luigi Zoja, italský psychoanalytik, považuje otcovství za výtvar kultury. Své přesvědčení opírá o srovnání s otcovskou rolí samců u jiných savců, ti podle něj o své potomky nepečují.²⁹ Jinými autory (Bakalář, Sedláček) je takové pojetí vnímáno jako stereotypní přesvědčení, které nalézají jen ty příklady, které neodporují ideologii autora. Svá tvrzení argumentují velkou rozmanitostí způsobů otcovské péče v přírodě a uváděním konkrétních savců, u kterých samci projevují otcovský zájem o mláďata.³⁰ Oba postoje je možné shrnout do tvrzení, že význam otce, jeho role a postavení v rodině je utvářeno mnoha společenskými a kulturními faktory a úzce souvisí s vývojem celé lidské společnosti.

2.1 Role otce před průmyslovou revolucí

Počátky otcovství vsadil Zoja do prehistorického období přechodu od přírody ke kultuře. Do období, kdy došlo k rozdělení mužských a ženských rolí, budování rodinných prostředí a k péči o potomky, která zajišťovala přežití kmene³¹. Význam otce jako autority byl výrazně posílen v antických dobách. Otec byl nadřazen nad matkou, nad svými dětmi měl téměř absolutní moc, rozhodoval o jejich přežití a dalším životě, zastupoval jako jediný své děti před soudem. Aristoteles považoval muže za oprávněnou manželskou a otcovskou autoritu, založenou na přirozené nerovnosti mezi lidmi³². Ideální otec této doby je představován jako válečník schopný okamžitého a pevného rozhodování, který musí být tvrdý k sobě i svému okolí. Oproti tomu Zoja nabízí i jiné obrazy otců v příbězích antických hrdinů, dokládajících jejich lásku, zodpovědnost a věrnost k rodině, milujících své děti a dbajících o jejich budoucnost. Otcovství ve starověkém Římě vzniklo prohlášením

²⁹ Zoja, L. (2005). Soumrak otců. Praha: Prostor.

³⁰ Bakalář, E. (2002). Průvodce otcovstvím, aneb bez otce se nedá (dobře) žít. Praha: Vyšehrad.

³¹ Zoja L. (2005). Soumrak otců. Praha: Prostor.

³² Chmelařová, H. (2008). Tátové v historii in Aktivní otcovství. Brno: Nesehnutí Brno.

muže za otce dítěte. Zoja rituál prohlášení označuje jako iniciaci, která podle něj představuje vrchol osobního života jedince a střed života společenského.³³

Ve středověku se na vývoji otcovské role významně podepsalo křesťanství a činnost církve. Náboženství vycházející z židovských kořenů upevnilo otcovskou a manželskou autoritu a nadřazenost muže, pozvolna se však otcova role válečníka proměňovala v roli učitele, rádce a ochránce. Ideálem otce je moudrý otec, představující autoritu, který je protikladem matky. Uzavření manželského svazku legitimujícího otcovství se brzy stalo základním kamenem hierarchizované společnosti v čele s otcem Bohem, kterého reprezentuje celý systém dalších, nižších otců. Archetypem otce je milující sv. Josef. V 17. století zobrazován jako pracující živitel a ochranitel Marie. Otec byl za děti zodpovědný a měl nad nimi moc. V některých zemích byla otcovská moc upravována zákonem s právy a povinnostmi ke svým potomkům.³⁴

V 17. a 18. století pracoval muž po boku ženy v hospodářství, na trhu nebo v obchodě, jejich děti jim pomáhaly a později přebíraly hospodaření svých rodičů. Rodina fungovala jako jednotka usilující o zajištění potřeb všech svých členů společnou prací. Otec představoval „hlavu rodiny“ a aktivně se zapojoval do výchovy dětí. V preindustriální době byli otcové považováni za zodpovědnější na péči, výživě, vzdělávání a vývoji dítěte než matky. Starší děti otec připravoval na povinnosti, které je čekaly v dospělosti a na život ve světě mimo domov, působil na jejich morální a náboženské poučení. Podle Chmelařové byl v té době otec považován za představitele kultury, který je schopný racionální úvahy a přísné kontroly emocí, který však udržuje fyzický i citový odstup.³⁵ Význam otce se stal předmětem zájmu tehdejších veřejných debat. Téma otcovské role při výchově dítěte bylo zpracováváno i literárně.³⁶

³³ Zoja L. (2005). Soumrak otců. Praha: Prostor.

³⁴ Burgessová, A. (2004). Návrat otcovství: Jak se stát moderním otcem. Brno: Jota.

³⁵ Chmelařová, H. (2008). Tátové v historii in Aktivní otcovství (eds). Brno: Nesehnutí Brno.

³⁶ Burgessová, A. (2004). Návrat otcovství: Jak se stát moderním otcem. Brno: Jota.

2.2 Role otce v industriální společnosti

Na přelomu 18. a 19. století dochází k výrazným společenským změnám, které ve svém důsledku ovlivnily původní roli a postavení otce jako „pater familias“, ztělesnění moci a autority, živitele rodiny. Doba, kdy matka mohla být snadno nahrazena chůvou nebo jinou ženou a děti byly v případě potřeby svěřovány do péče vychovávajících otců, začala upadat.³⁷ S příchodem průmyslové společnosti jsou otcové nuceni odcházet za prací, přestávají být nenahraditelným ochráncem a pečovatelem, přestávají děti vychovávat a předávat jim morální zásady. To se vzápětí odrazilo na soudržnosti rodiny. Otec se rodině vzdálil, děti o něm mnoho nevěděly a ztrácely vzor. Ideálním otcem se stal ten, kdo dokázal uživit rodinu.³⁸ Podle Zoji znamená období průmyslové revoluce „nejtemnější hodinu otcovství“³⁹. Matka postupně přebírala důležité funkce v rodině, začala být chápána jako rodič zodpovědný za výchovu a péči o děti. V této souvislosti se objevují dva na sebe navazující typy otců: „neviditelný“ a „nedůstojný“ (z důvodu negativních jevů jako alkoholismus nebo nezaměstnanost), které v konečném důsledku vedly k narušení vztahů v rodině.⁴⁰ Svět se rozdělil na soukromou sféru rodinného krbu pod vedením ženy a na veřejnou profesionální sféru, která je doménou muže. Společnost nabyla dojmu, že matky dokáží pečovat o děti lépe než muži. Muž zasahoval do výchovy až v momentě, kdy ji nezvládla matka. Přesun místa realizace mužů do pracovní oblasti vzdálené od domova vedl k hledání smyslu jejich mužství více mimo domov. Pro jejich sebeurčení jsou důležitější individuální ambice a pracovní úspěch. Přestože otcům zůstal formát hlavy rodiny, otcovství se stalo méně významnou sociální rolí, odtahující se od hodnot domova a rodičovství.⁴¹

Ve 20. století pokračuje společenská proměna v postavení ženy a v roli matky. Bývá označováno jako století, kterému vévodí tzv. „kult mateřství“. Matka a

³⁷ Radimská, R. (2002, 4). Mateřství, otcovství a moc. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*.

Gender&sociologie SOÚ AV ČR. s. 1-3. Zdroj:

http://www.genderonline.cz/download/Rocnik03_4_2002.pdf

³⁸ Chmelařová, H. (2008). Tátové v historii in *Aktivní otcovství* (eds). Brno: Nesehnutí Brno.

³⁹ Zoja L. (2005). *Soumrak otců*. Praha: Prostor, s. 159

⁴⁰ Zoja L. (2005). *Soumrak otců*. Praha: Prostor.

⁴¹ Chmelařová, H. (2008). Tátové v historii in *Aktivní otcovství* (eds). Brno: Nesehnutí Brno.

mateřská láska a instinkty jsou významně oslavovány, zkoumány a přiznává se jim zásadní význam ve vývoji dítěte. Kult mateřství je podle některých autorů založen na dvou předpokladech. Za první, že ženy jsou lepším rodičem a za druhé, že matka je pro dítě významnější než otec. Muži se starají především o finanční zabezpečení rodin, jako otcové nastupují v situacích, kdy je třeba dítě zasvětit do mužských aktivit nebo obnovit disciplínu.⁴² Role otce je odsouvána jako okrajová a ideologicky i v realitě se stává stále více nejasnou. „*V těchto souvislostech se hovoří o dezerci otců, o krizi otcovské autority*“.⁴³

Za přelomové období jsou považována 70. léta. Pomalu se rozvíjí zvýšený zájem o roli otců v rodině z pohledu odborníků a výzkumu vlivu otců na vývoj dětí. Objevuje se model nového otcovství, který odpovídá kulturním a společenským trendům. S ním přichází nová krize otců a mužské identity spojená se zmatením mužské role. Chmelařová se zmiňuje o „*tichém konfliktu mezi požadavky společnosti a individualitou jedince, mezi stereotypními přesvědčeními o povaze mužnosti a vyjadřovanou touhou žen po muži oproštěném od těchto stereotypů*“.⁴⁴ Ke konfliktu přispívá nespokojenost mužů se stavem rodiny a jejich pozicí v něm. Otcové se pozvolna začínají aktivně účastnit péče o dítě. Jejich rodičovství se ukazuje být důležité pro utváření mužské identity. Ideálem dnešní doby se stává pečující otec, angažující se při výchově dítěte, který si zároveň obhájí své mužství. V jeho stínu stojí otec nepřítomný, nezodpovědný a neangažovaný.

2.3 Nové otcovství – fenomén současnosti

Autoři, kteří se zabývají historií otcovské role, komentují její přeměnu v „nové otcovství“ různě. Zoja například považuje dnešní roli otce v rodině za nepodstatnou a hovoří o jejím úpadku. Otce vidí jako sponzora dětí se slabou autoritou. Kritizuje snahu dnešních otců podílet se na péči o dítě a označuje ji za pokus bezradných

⁴² tamtéž

⁴³ Maříková, H. (2004). Rodina: Proměny mateřství, otcovství a rodičovství. ABC feminismu. Brno: Nesehnutí Brno, s. 40- 50

⁴⁴ Chmelařová, H. (2008). Tátové v historii in Aktivní otcovství (eds). Brno: Nesehnutí Brno, s. 33

mužů napodobit matku. Vybízí muže k odlišení otcovství od mateřství⁴⁵. Novák mluví o paradoxní situaci, kdy na jedné straně je kladen důraz na angažovanost otce až obava z přílišné feminizace výchovy a na druhé straně je stále většina odborných i osvětových publikací soustředěna na matky⁴⁶. Chmelařová se domnívá, že mužství i otcovství dosud prochází svou krizí a otcové se pomalu vrací do intimního rodinného společenství. V současné době se podle ní muži a ženy vypořádávají se zmatením rolí.⁴⁷ Autoři se shodují v jedné věci, že muži a otcové to v současné době rozhodně nemají jednoduché. Například z důvodu, který podotýká Novák, že téměř každý třetí nezažil „bezproblémový obraz partnerství a výchovné spolupráce“⁴⁸. Řada autorů (např. Biddulph, Burgessová, Dudová, Chmelařová, Matzner, Parke, Zoja) podobně uvádí, že vždy ke každému historickému období patří typická představa o tom, jak vypadá ideální otcovství. Tyto představy se během historie zachovaly a fungují stále jako součást našeho chápání reality v podobě archetypů nebo stereotypů. Například Dudová podle teorie J. Plecka uvádí, že otcovství v západním světě prošlo 4 etapami:

- otec jako autoritativní učitel morálky a náboženství
- vzdálený otec živitel
- otec - model mužské role
- pečující a aktivní nový otec⁴⁹

M. Matzner rozlišuje: otec jako „pater familias“, otec živící a trestající, chybějící otec, nejistý otec, stínový otec, otec pro volný čas, zneužívající otec a nový otec.⁵⁰

Burgessová uvádí otcovské archetypy:

- otec vládce (král, moudrý stařec, otec na nebesích)
- otec země (pečovatel, poskytující obživu, plodnost)

⁴⁵ Zoja L. (2005). Soumrak otců. Praha: Prostor.

⁴⁶ Novák, T. (2009). Vztah otce a dcery. Praha: Grada Publishing.

⁴⁷ Chmelařová, H. (2008). Tátové v historii in Aktivní otcovství (eds). Brno: Nesehnutí Brno.

⁴⁸ Novák, T. (2009). Vztah otce a dcery. Praha: Grada Publishing, s. 8

⁴⁹ Dudová, R. (2007, leden) Rozporuplné diskursy otcovství in *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Gender a sociologie SOU AV ČR, ročník 7, č. 2

Zdroj: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2007010401>

⁵⁰ Matzner, M. (2004) Vaterbilder und Vaterfunktionen in Das Familienhandbuch des Staatsinstituts für Frühpädagogik Zdroj: http://www.familienhandbuch.de/cmain/f_Aktuelles/a_Elternschaft/s_378.html

Z jiného úhlu, ale v podobném duchu předkládá Biddulph historicky (špatné) otce: - arogantní otec – král, kritický otec – soudce, pasivní otec – budižkničemu a nepřítomný otec.⁵¹

Takto zjednodušené představy budí dojem, že se v historii jiné podoby otců nevyskytovaly. Osobně souhlasím s Burgessovou, která je přesvědčená, že v průběhu dějin došlo k „přesycení naší kultury patriarchálními představami“⁵² a že stejně jako tomu je dnes, tak i v minulosti bylo skutečné otcovské chování velmi různorodé. Matzner také tvrdí, že obraz otce ovládají stereotypy a představy společnosti o ideálních otcích, které nemusejí odrážet skutečnou realitu⁵³.

⁵¹ Biddulph, S. (2007). Mužství: Jak zvládat všechny mužské role. Praha: Portál

⁵² Burgessová, A. (2004). Návrat otcovství: Jak se stát moderním otcem. Brno: Jota. s 8

⁵³ Matzner, M. (2004) Vaterbilder und Vaterfunktionen in Das Familienhandbuch des Staatsinstituts für Frühpädagogik Zdroj: http://www.familienhandbuch.de/cmain/f_Aktuelles/a_Elternschaft/s_378.html

3 Význam otce v jednotlivých etapách vývoje dítěte

Vývoj otcovské role a její význam od narození až po dospělost nezískal takový zájem, jaký měl v minulosti vztah matky a dítěte. V současné době se ale situace díky společenským změnám a aktivnímu přístupu otců k rodičovství zajímavě mění. Dřívější předpoklad minimálního zapojení a vlivu otce na vývoj dítěte je překonán a ve výzkumech se stále více ukazuje, že otec má odlišný, ale také významný vliv na dítě.⁵⁴ Rodičovství umožňuje dospělému člověku uspokojení základních potřeb. Předpoklady k rodičovství, tedy i k otcovství vznikají dávno před narozením dítěte. Z. Matějček tvrdí, že rodičovské postoje se vytváří již v dětství otců a matek samotných „v naší vlastní zkušenosti s našimi vlastními rodiči“.⁵⁵ Pro dítě a jeho výchovu jsou důležití oba rodiče, jejich role se navzájem doplňují. Matka dítěti poskytuje zázemí, pohodu, stabilitu a uspokojuje jeho potřeby. Otec naopak dítě mírně destabilizuje, popichuje, vyzývá k průzkumu a přivádí do nových situací.⁵⁶

Ross D. Parke se věnoval zkoumání bezpečné vazby mezi otcem a dítětem. Uvádí, že otcové, kteří si vybavují své zkušenosti z dětství (pozitivní i negativní) bývají lepšími otci, lepšími partnery pro hru a jsou citlivější. Otcové s vlastní bezpečnou vazbou vytváří častěji bezpečnou vazbu s dětmi, jsou častěji u porodu a jsou aktivnější při péči o dítě.⁵⁷ Podle Šulové si otec vytváří reprezentaci svého otcovství a dítě potom svým chováním „ovlivňuje způsob, jakým se otec cítí být otcem“.⁵⁸

Matějček definuje několik nebezpečí, která mohou ovlivňovat rozvoj vztahu otec - dítě:

- nízký zájem otce o dítě z důvodu jeho osobní nevyzrálosti
- přetížení jednoho z rodičů při péči o novorozené dítě, nedostatečné rozdělení rolí

⁵⁴ Pfaff, S., Seiffge – Krenke, I. (2008, 6, 4). Die Bedeutung des Vaters für die körperliche und psychische Entwicklung von Kindern, Jugendlichen und jungen Erwachsenen. *Blickpunkt der Mann*, 6(4). s. 7-10.

⁵⁵ Matějček, Z. (2005). Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte. Praha: Grada Publishing, s. 16

⁵⁶ Lábusová, E. (2006). Naše společnost je k matkám tvrdá. (Rozhovor s psycholožkou Lenkou Šulovou in *Respekt*, 2006,42). Zdroj: http://www.evalabusova.cz/rozhovory/sulova_lenka.php

⁵⁷ Parke, R. D. (1996). *Fatherhood*, United states of America: Harvard University Press.

⁵⁸ Šulová, L. (2004). Raný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum, s. 139

- péče o dítě jako „ženské mystérium“ (matka vyřadí otce z péče o dítě, protože ji považuje za ženskou záležitost)⁵⁹

V následujících kapitolách se v rámci stručného popisu jednotlivých vývojových etap pokusím vystihnout význam otce, jeho roli či funkci a poukázat na rozměr vztahu otec – dítě, případně otec – matka – dítě. V této souvislosti podotýkám, že slova význam, role, funkce se v dalším textu významově překrývají, občas jsou použita jako synonyma. Oproti tomu např. Zaouche- Gaudron a Le Camus rozlišují roli otce, která podléhá sociálním a kulturním změnám a funkci otce, která představuje to, jak otce vnímá samo dítě.⁶⁰

3.1 Těhotenství a porod

Těhotenství je obdobím přípravy na rodičovství, které představuje náročnou situaci doprovázenou radostným očekáváním, ale i obavami a rozpory. Nenarozené dítě se postupně stává objektem představ a přání rodičů. Zlomovým okamžikem jsou první pohyby, už ty mají podle Vágnerové vliv na rozvoj rodičovských postojů.⁶¹ Díky poznatkům v oblasti prenatalní medicíny a psychologie se zvýšil zájem rodičů o život dítěte před narozením. Rodiče dnes ví, že lidský plod dovede vidět, slyšet, prožívat, učit se i cítit. Thomas Verny tvrdí, že co dítě vnímá a cítí, „*formuje jeho postoje a očekávání vůči sobě samému*“.⁶² Výzkumy potvrdily vztah mezi prožíváním matky a chováním plodu. Matka svými dlouhodobějšími citovými stavy může ovlivňovat osobnost nenarozeného dítěte (např. radostnými očekáváním, úzkostí). Klíčovou roli v těhotenství hraje i otec. Svým vztahem k matce ovlivňuje její prožívání, rovnováhu a celkový psychický stav a tím nepřímo působí i na dítě. Působí na něj rovněž svým přímým vztahem k nenarozenému dítěti.⁶³

⁵⁹ Matějček, Z. (2005). Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte. Praha: Grada Publishing.

⁶⁰ Šulová, L. (2004). Raný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum

⁶¹ Vágnerová, M. (2008). Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří. Praha: Karolinum.

⁶² Verny, T. in Matějček, Z. (1999). Co, kdy a jak ve výchově dětí. Praha: Portál., s. 15

⁶³ Verny, T., Kelly, J. in Šulová, L. (2004). Raný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum.

Vztah k nenarozenému dítěti má také vliv na pozdější otcovskou roli i její prožívání samotným otcem. Na kvalitu utváření vztahu dítěte s otcem mohou působit uvedené faktory:

- **vědomé rozhodnutí stát se otcem**

Nechť k otcovství se může projevit v pozdějším rodičovském chování. Otcové neplánovaných dětí prožívají silné emocionální vypětí, naopak otcové plánovaných dětí pociťují více nadšení, pocit vlastní důležitosti, zodpovědnosti a strachu, snáze si vytváří k očekávanému dítěti pouto. Muži někdy touhu po dětech sami před sebou skrývají (muži, kteří byli podle výzkumu Burgessové, partnerkou označeni jako těšící se na dítě – takové označení při rozhovoru zlehčovali).⁶⁴

- **vliv postojů společnosti a její představy o mužnosti a roli otce**

Společnost mívá sklon přisuzovat otcům menší význam na vývoj dítěte. Na druhou stranu je zplození dítěte pokládáno za potvrzení mužské hodnoty.⁶⁵ Určitou roli hraje potřeba vymezit se vůči ženskému světu, ta potom brání narušení tradičního rozdělení rodičovských rolí. Zájem otce o dítě svým způsobem ovlivňuje také politika státu nebo zaměstnavatele (např. umožnění absolvování předporodních kurzů, akceptace mužů jako doprovod ženy u lékaře při těhotenské prohlídce, rodičovská dovolená pro otce). Podle Burgessové se o otce během těhotenství nikdo příliš nezajímá a on neví, na koho se může obrátit a kde nalézt podporu. Např. lékař by zájmem o otce mohl včas zjistit jeho dispozici k riziku poporodní deprese nebo předejít problémům s navázáním vztahu k dítěti.⁶⁶

- **pocit sounáležitosti, míra identifikace a komunikace s nenarozeným dítětem**

Budování vztahu k dítěti může mít různou podobu. Nevšední způsob uvádí Burgessová *spal s břichem své manželky opřeny o svá bedra a přitom měl pocit, jako by byl s dítětem sám ve tmě.....*⁶⁷

⁶⁴ Burgessová, A.(2004). Návrat otcovství: Jak se stát moderním otcem. Brno: Jota.

⁶⁵ Vágnerová, M. (2008). Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří. Praha: Karolinum.

⁶⁶ Burgessová, A.(2004). Návrat otcovství: Jak se stát moderním otcem. Brno: Jota.

⁶⁷ Burgessová, A.(2004). Návrat otcovství: Jak se stát moderním otcem. Brno: Jota. s. 113

Pro nastávající otce může být těhotenství procesem, který se odehrává v těle někoho jiného, a který nemá pod kontrolou. Snadno si pak připadají zbyteční, vyloučení, nejistí, těhotenství vnímají jako komplikaci, ztrátu privilegií a pozornosti. Muž potřebuje získat pocit zodpovědnosti, účasti a osobní významnosti. Vágnerová považuje za velmi vhodné umožnit otci sdílení a spoluprožívání projevů potomka. Chybějící fyzický kontakt s nenarozeným dítětem způsobuje náročnější a pomalejší pozdější sžívání.⁶⁸ Aktivní komunikace muže s nenarozeným dítětem (povídání, zpívání, čtení) usnadňuje zapojení otce do dyády matka – dítě, dítě po narození pozná jeho hlas a cítí se v jeho přítomnosti bezpečně.⁶⁹ U mužů byly pozorovány hormonální výkyvy během těhotenství a s nimi spojené změny v chování. Pokles hladiny testosteronu byl prokázán na počátku druhého trimestru a v období kolem porodu. Před porodem byla otcům naměřena vyšší hladina prolaktinu, hormonu podporujícího rodičovské chování.⁷⁰ Zájem otce o těhotenství pozitivně koreluje s mírou zapojení dítěte do péče v prvních šesti týdnech po porodu a jeho postoj má vliv na partnerčinu radost z mateřství.⁷¹

Brian Jackson rozdělil otce podle jejich projevovaného zájmu na:

- odmítavé (20%)
- podporující pozorovatele (20%)
- zajímající se o těhotenství (50%)
- prožívající, identifikující se s dítětem (10%)⁷²

• **příprava v těhotenství**

Podle B. Jacksona by dobrá předporodní příprava mohla otce posunout o jednu kategorii ve výše uvedeném rozdělení. Německá studie z r. 1985 ukázala, že muži navštěvující předporodní kurzy (přípravení muži) si oproti „nepřípraveným mužům“ vytváří s dítětem bližší vztah, častěji s ním komunikují a více o něj pečují. Jiný výzkum uvádí větší přizpůsobivost v pracovním a rodinném životě v prvních osmnácti měsících života dítěte u připravených rodičů. Přípravení otcové jsou celkově spokojenější (s výchovnými praktikami, se vztahem, sexuálním životem),

⁶⁸ Vágnerová, M. (2008). Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří. Praha: Karolinum.

⁶⁹ Rheinwaldová, E. (1993). Rodičovství není pro každého. Praha: Moto.

⁷⁰ Skočovský, K. (2004, prosinec). O těhotenství tatínků. Psychologie dnes. Praha: Portál, s. 22-23

⁷¹ Parke, R. D. (1996). Fatherhood, United states of America: Harvard University Press.

⁷² Burgessová, A. (2004). Návrat otcovství: Jak se stát moderním otcem. Brno: Jota.

což má podstatný vliv na pevnost partnerského vztahu. Dobře připravení otcové nebývají po narození dítěte odsunuti na jinou kolej a také se odsunout nenechají. Vyšší znalosti otců se na druhou stranu projevují v podobě vyšší kritičnosti k rodičovským praktikám partnerky, tito muži si více stěžují na nerovnováhu mezi pracovním a rodinným životem a mohou se stát slabší oporou v tradičním pojetí jejich role. Muži obecně sledují obrázky z ultrazvuku, dohlíží na cvičení žen, poslouchají poznatky z kurzů a od lékařů, často jen zprostředkovaně matkou. V psychologické připravenosti muži selhávají, podle Burgessové se považují více za partnera než za rodiče. Malé znalosti o těhotenství a porodu vedou k jejich obavám a nepřipravenosti, pokud se něco přihodí. Je to právě příprava na rodičovství a předporodní kurzy, které podle ní mohou zmírnit tenzi z neznámého.⁷³

Možnost otce být přítomen v okamžiku narození dítěte se u nás nabízí již od konce 80. let, v západních zemích je tradice ještě dlouhodobější. Od muže se během porodu očekává především podpora ženy a navázání prvního kontaktu s dítětem.⁷⁴ Do jaké míry má tato zkušenost vliv na další vývoj dítěte je zájmem odborníků, zatím více na teoretické úrovni. Na jedné straně výzkumy potvrzují velký vliv na rozvoj lásky a bližšího vztahu k dítěti v souvislosti s účastí u porodu a jiné výzkumy zase ukazují, že přítomnost otce u porodu má vliv spíše na prohloubení vztahu k partnerce než přímo k narozenému dítěti.⁷⁵

Podle mého názoru může být pro otce velmi těžké rozhodnout se, zda k porodu půjde nebo ne. Velký společenský tlak, který předepisuje „kdo je dobrý otec“, přání a touha partnerky stojí naproti vlastnímu svobodnému rozhodnutí, zda muž chce a zvládne tuto náročnou situaci. Je známo, že otcové, kteří jsou do účasti u porodu více tlačeni, mohou trpět pocity bezradnosti, strachu, zbytečnosti a mohou při porodu představovat více zátěž než podporu. Otcové, kteří jsou poučeni, vědí co je čeká a co se od nich očekává naopak zažívají pocity sounáležitosti, vlastní důležitosti a významu. Je proto důležité, aby každý muž sám sobě položil otázku, zda chce být porodu přítomen, sám za sebe na ni odpověděl a připravil se předem na to, jak jeho účast bude vypadat. Zda chce být aktivní, pasivní a co ho tam čeká.

⁷³ Burgessová, A. (2004). *Návrat otcovství: Jak se stát moderním otcem*. Brno: Jota.

⁷⁴ Vágnerová, M. (2008). *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum.

⁷⁵ Matějček, Z. (2005). *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Praha: Grada Publishing

Brian Jackson po svých pozorování spontánního chování otců k dítěti na porodním sále tvrdí, že se zdá jakoby měli „základy otcovství v krvi“.⁷⁶ Dispozici mužů k mateřskému chování potvrzuje ve svých publikacích například Zdeněk Matějček. Uvádí, že otcové mají vrozené předpoklady chovat se k novorozenci specifickým způsobem, který prospívá jeho dalšímu vývoji (staví se k dítěti, dotýkají se, dívají se a mluví na něj stejným způsobem jako matky).⁷⁷

3.2 První měsíce po narození dítěte

Pozornost se vedle účasti otce u porodu ubírá více k prvním okamžikům stráveným s dítětem. Nejlépe ještě v porodnici, kdy dochází k navázání vztahu s dítětem v prvopočátcích péče o něj. Ideálně oběma rodiči najednou. Podle Šulové není otcovství v žádném případě náhradní mateřskou rolí, naopak působení otce na dítě je specifické, potřebné a nutné. Probíhá nepřímo prostřednictvím vztahu k matce (jejího následného vyladění na dítě), ale i přímo s dítětem.⁷⁸

V prvních měsících života, ve stejné době jako k matkám, si děti začínají vytvářet úzká citová pouta ke svým otcům, neboť u obou rodičů mohou získat pocity bezpečí a jistoty, které směřují k vytvoření tzv. základní důvěry. Ta je podle E. H. Eriksona základním úkolem tohoto období. Výzkumy potvrzují, že oproti matkám tráví otcové se svými dětmi méně času (přibližně třetinu až polovinu času, který věnují dětem matky)⁷⁹. Navíc právě základní péče se účastní nejméně v jejich nejmladším věku.⁸⁰ Pokud ale mají příležitost, dovedou se o novorozence postarat a adekvátně reagují na jeho potřeby. Oproti matkám jsou vnímáni odlišně, jako jiné pohlaví, jinak manipulující s dítětem, používají jiných řečových prostředků. Každý z rodičů má pro dítě svůj charakteristický pach, hrubost pokožky, svalovou skladbu, motorický rytmus a způsob úchopu. V důsledku toho prožívá s každým z nich jinou

⁷⁶ Burgessová, A. (2004). *Návrat otcovství: Jak se stát moderním otcem*. Brno: Jota. s. 129.

⁷⁷ Matějček, Z. (1995). *Co děti nejvíce potřebují*. Praha: Portál.

⁷⁸ Šulová, L. (2004). *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum

⁷⁹ Pfaff, S., Seiffge – Krenke, I. (2008, 6, 4). Die Bedeutung des Vaters für die körperliche und psychische Entwicklung von Kindern, Jugendlichen und jungen Erwachsenen. *Blickpunkt der Mann*, 6(4). s. 7-10.

⁸⁰ Matějček, Z. (2005). *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Praha: Grada Publishing.

zkušenost: homeostatickou harmonii s matkou a harmonii rozporu s otcem.⁸¹ Bylo prokázáno, že už v prvních dnech aktivuje dítě různé svalové partie (předjímá jiný způsob úchopu), podle toho, zda má být zvednuto matkou nebo otcem. Jeho „dialogue tonique“ je s každým rodičem jiný, s matkou souladný a s otcem „útržkovitý“ (harmonie de rupture). Podle Šulové uplatňují otcové jiné vzorce chování podle pohlaví dítěte a tím již od prvních dnů sociálně posilují formování sexuální identity.⁸²

Důležitou roli může otec sehrát v procesu sociálního učení, které v podobě učení nápodobou bylo prokázáno u tak malých dětí. Matějček hovoří o nastavení „biologického zrcadla“ v podobě vzájemného napodobování mimických projevů.⁸³

Z výše uvedeného vyplývá, že otec významně působí na svého potomka už od prvních měsíců, umožňuje mu jinou zkušenost a poznání. Stejně tak je péče o dítě, pravidelný kontakt a synchronizace vzájemné interakce otce s dítětem důležitá pro vytváření vzájemné vazby i pro obohacení a rozvíjení otcovské osobnosti a kompetencí. Pro otce i matku to především znamená nutnost přizpůsobit se změně režimu, vztahu a života. Na toto přizpůsobení mají vliv společenská očekávání, hodnotový systém a zkušenosti rodičů a jejich představy a postoje k rodičovské roli.⁸⁴

3.3 První rok života dítěte

V kojeneckém období dochází ke značným fyziologickým změnám a rozvoji senzomotorických schopností (změna náhodných pohybů v záměrné atd.), podle Jeana Piageta je senzomotorický vývoj v tomto období klíčový. Vzájemný kontakt rodiče s dítětem napomáhá objevení a procvičování vlastních možností. Pečující osoba by měla bezprostředně a pozorně reagovat na signály kojence a spolehlivě

⁸¹ Le Camus, J., Zaouche – Gaudron, Ch. (2000, leden). Otec a socializace nejmenších. Psychologie dnes, 6, 16-18

⁸² Šulová, L. (2004). Raný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum; Lábusová, E. (2006). Naše společnost je k matkám tvrdá. (Rozhovor s psycholožkou Lenkou Šulovou in Respekt, 2006,42). Zdroj: http://www.evalabusova.cz/rozhovory/sulova_lenka.php

⁸³ Matějček, Z. (2005). Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte. Praha: Grada Publishing.

⁸⁴ Vágnerová, M. (2008). Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří. Praha: Karolinum.

odpovídat na jeho potřeby. Za přirozený projev je považováno přijetí rodičovské role s veškerou péčí a obětováním⁸⁵.

Podle Vágnerové nemá otec v tomto období přesně vyhraněnou roli. Dítěti nabízí jiné zkušenosti a rozvíjí jiné kompetence než matka. Zpestřuje všednost dne odlišným způsobem tělesné stimulace a společné hry.⁸⁶ Matějček v rámci výkladu základních psychických potřeb tvrdí, že dítě potřebuje získat pocit jistoty, bezpečí a důvěry u matky i u otce. Pouto k oběma rodičům je podle něj stejně významné. V odlišném přístupu otců k dítěti spatřuje tendenci více si hrát a více podporovat jejich zvědavost a potřebu poznávat. Otcové stejně jako matky dokáží rozpoznávat potřeby kojence (např. podle křiku) a vhodně na ně reagovat.⁸⁷

Výzkumy francouzských psychologů potvrzují, že malé děti pozorované v situaci tváří v tvář dospělým (v rámci sociální hry) jsou už od 3 měsíců schopné rozlišovat oba rodiče od cizích lidí. Z rozboru videonahrávek vyplynulo, že podíl času, během něhož má dítě „negativní výraz v obličeji“, je podstatně vyšší v případě, že se dítě nachází v přítomnosti cizí dospělé osoby. Mezi matkou a otcem nebyl pozorován žádný rozdíl. Pozorování vycházející z teorie attachmentu (Bowlby, Ainsworthová) založené na porovnávání otce a matky při umístění dítěte do neznámé situace prokázala, že otec je lepší „základnou bezpečí“ než cizí člověk (odchod otce způsobil více křiku než odchod cizí osoby a naopak jeho příchod vyvolal silnější aktivaci chování směřujícího k blízkosti). Potvrdilo se vedoucí postavení matky oproti otci z pohledu vytváření pocitu bezpečí a jiná povaha přichylnosti k matce než k otci⁸⁸. Zdá se, že otcové se svými dětmi již od raného věku komunikují zcela jinak než matky. Nabízejí jim mnohem živější audiovizuální stimulaci, častější imitace a úšklebky. Z pohledu fyzického kontaktu je přístup otců více riskantní a vzrušující, často formou dováděvých her.⁸⁹ Narozdíl od matek upřednostňujících hry zrakové, otcové podněcují více ke hrám pohybovým a

⁸⁵ Šulová, L. (2004). Raný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum

⁸⁶ Vágnerová, M. (2008). Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří. Praha: Karolinum.

⁸⁷ Matějček, Z. (1995). Co děti nejvíce potřebují. Praha: Portál.

⁸⁸ Le Camus, J., Zaouche – Gaudron, Ch. (2000, leden). Otec a socializace nejmenších. Psychologie dnes, 6, 16-18.

⁸⁹ Pfaff, S., Seiffge – Krenke, I. (2008, 6, 4). Die Bedeutung des Vaters für die körperliche und psychische Entwicklung von Kindern, Jugendlichen und jungen Erwachsenen. Blickpunkt der Mann, 6(4). s. 7-10.

dotykovým (ukazují svět, škádlí, škrábou vousy, lechtají, vyhazují do vzduchu). Podle Šulové „více napodobují předřečové mimické projevy svých dětí a více se angažují při popichování nebo pošťuchování“.⁹⁰

Zkoumání socializace a jazyka jako nástroje komunikace přineslo zajímavé poznatky o rozdílném používání jazyka mezi otcem a matkou při porovnávání projevů tříměsíčních a devítiměsíčních dětí. V komunikaci matek jsou častá opakování, otázky a přizpůsobování formulací úrovni porozumění dítěte. Otcové znají méně jazykové schopnosti svých dětí a mají tendenci méně přizpůsobovat svůj projev jejich úrovni porozumění. Používají složitější pojmy, bohatší slovník, vystavují tím dítě tvrdší zkoušky než matky.⁹¹

3.4 Období batolete

Období mezi jedním a třetím rokem je obdobím rozvoje samostatné chůze, cílené manipulace, osvojování jazyka, rozšiřování sociálních vztahů, rozvojem autonomie a formování obrazu o sobě samém. E. H. Erikson u batolete zdůrazňuje uplatnění autonomie a pochopení vlastních možností, oproti převaze studu ze závislosti, pasivity a podřízení se. Jiní autoři považují za klíčové rozvoj chůze a řeči a v souvislosti s tím vznikající nové kompetence a role.⁹² V batolecím věku probíhají důležité fáze procesu separace – individuace podle Mahlerové, jejich předpokladem je pochopení stálosti objektu a zrození psychologického Já. Zásadní aktivitou batolecího věku se stává hra, navazování přátelských vztahů v okolí, objevení vlastní odlišnosti od ostatních, osamostatňování se a hledání hranic svých možností. Dítě balancuje mezi vyhledáváním blízkosti a zkoumáním okolí - -explorací. Proces osamostatňování přináší také první regulace chování (odměna a trest). Typickým projevem na určitém stupni vývoje dítěte v batolecím období je vyhraněná forma sebeprosazování tzv. negativismus. Pozornost rodičů a okolí se soustředí především

⁹⁰ Šulová, L. (2004). Raný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum, s. 144

⁹¹ Le Camus, J., Zaouche – Gaudron, Ch. (2000, leden). Otec a socializace nejmenších. Psychologie dnes, 6, 16-18.

Šulová, L., Zaouche-Gaudron, Ch. et al. (2003). Předškolní dítě a jeho svět. Karolinum: Praha.

⁹² Langmeier, J., Krejčířová, D. (2007). Vývojová psychologie (2., akt. vyd.). Praha: Grada Publishing.

na osvojování základních hygienických návyků. S. Freud v souvislosti s tím hovoří o análním stadiu vývoje dítěte.⁹³

Vágnerová popisuje roli otce v tomto období, jako rodiče, který klade větší důraz na dodržování řádu, na plnění určitých požadavků, zároveň přináší nové podněty a nápady.⁹⁴ S rostoucí autonomií roste význam otce pro dítě a bývá více zapojován do vzájemných interakcí, zejména z toho důvodu, že dítě podporuje při experimentování a průzkumných výpravách. Právě pro doprovod do jiného prostoru nebo při seznámení se s neznámým předmětem se dítě obrací častěji na otce, který umí i za cenu určité nejistoty nebo rizika podpořit aktivitu dítěte.⁹⁵ Parke je přesvědčen, že bezpečná vazba s otci pozitivně ovlivňuje sociální chování dítěte v pozdějším věku.⁹⁶

Kromelow na základě svých výzkumů potvrzuje, že otec působí jako dynamizační a socializační činitel (především u chlapců) a označuje ho za katalyzátor přistupování na riziko. Ve svém výzkumu porovnával reakce dětí ve věku 18-21 měsíců při přiblížení se cizí osoby s návrhem hry za přítomnosti otce nebo matky. Většina z chlapců dosáhnuvších pocitu bezpečí byla více sociabilní za přítomnosti svého otce než matky. U dívek nebyl zaznamenán významný rozdíl v přítomnosti otce či matky. Otcové jsou podle něj schopni významně přispět k odvážnému chování svých synů než svých dcer.⁹⁷ Zkušenosti z podobného výzkumu upřesňuje Parke – u chlapců s negativní vazbou k otci byly děti přátelštější k cizí osobě, pokud jí byla žena. V jiné kombinaci nebyl zachycen významný rozdíl v chování k cizí osobě. To podle Parkeho potvrzuje, že otcové a matky nejsou zcela zaměnitelní a ovlivňují děti různým způsobem. Malé děti si vytváří výrazně odlišné vztahy k matce a k otci, přičemž děti s bezpečnou vazbou k oběma rodičům vykazují lepší reakce k cizí osobě než děti s bezpečnou vazbou jen k jednomu z rodičů.⁹⁸ Jak potvrzuje Šulová, dítě mezi 1. – 2. rokem života si mezi rodiči aktivně vybírá. Matku kontaktuje v případě tělesného nepohodlí, hladu, únavy,

⁹³ Šulová, L. (2004). Raný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum

⁹⁴ Vágnerová, M. (2008). Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří. Praha: Karolinum.

⁹⁵ Šulová, L. (2004). Raný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum

⁹⁶ Parke, R. D. (1996). Fatherhood, United states of America: Harvard University Press.

⁹⁷ Le Camus, J., Zaouche – Gaudron, Ch. (2000, leden). Otec a socializace nejmenších. Psychologie dnes, 6, 16-18.

⁹⁸ Parke, R. D. (1996). Fatherhood, United states of America: Harvard University Press.

potřeby emocionální blízkosti. Naproti tomu otce v případě, kdy chce něco otevřít, podat, opravit či prozkoumat.⁹⁹

Jazykové projevy rodičů se nadále navzájem liší. Projevy matek odpovídají věku dítěte. Otcové bývají v rozhovoru méně citliví, více jsou ovlivněni věkem dítěte než jeho schopnostmi řeči, častěji volí neobvyklá nebo nevšední slova.¹⁰⁰ Matky přizpůsobují obtížnost jazyka dítěti s ohledem na jeho jazykové schopnosti a častěji než otcové ho opravují. Otcové zase častěji žádají o vysvětlení, pravděpodobně z důvodu neschopnosti rozšifrovat dětskou řeč. Představují roli jazykového mostu, nutí dítě více se přizpůsobit konvencím tak, aby bylo srozumitelné i pro jiné lidi než matku. Toto zjištění bylo ověřováno srovnáním rozhovorů 24 rodičů s dětmi ve věku 15 – 21 měsíců při hře s předměty. Rozdíly mezi projevem matky a otce byly nejčastěji v praktickém zaměření. Reakce otce na projevy dítěte byla častěji nepřiměřená a jeho snaha o udržení pozornosti byla méně účinná než matčina. Častěji žádal o vysvětlení a jeho dotazy byly obecnější. Otec dítě také méně chválí, což odpovídá nevyřčené žádosti o nové vyjádření. Dítě je nuceno častěji a nově formulovat a upřesňovat svůj projev, což je, podle autora výzkumu Tomasella, bráno dítětem jako výzva, jako zasvěcování do obecně přijímaných konvencí jazykového projevu a součást socializace.¹⁰¹ Šulová se na základě srovnání výsledků několika výzkumů konverzace rodičů s dítětem domnívá, že pro udržení rozhovoru je „otec pro dítě náročnějším konverzačním partnerem“¹⁰².

Další způsob, kterým otec přispívá k socializaci dítěte je stimulace jeho schopností vytvářet vztah k ostatním. Škádlení, dodávání odvahy nebo pobídky k reakci jsou aktivity směřující k vyvedení z rovnováhy, k přizpůsobení se novému, ke konfrontaci s nejistotou a ke schopnosti umět si poradit. Tyto aktivity učí dítě brát v úvahu vlastní síly a vytrvat ve svém cíli. Zapojování dítěte do her jako je např. lechtání, běhání, skákání nebo zápasy přispívá k vytváření citu pro pravidla a pro protivníka. Otec tak přispívá k urychlování procesů, uvolňování zábran,

⁹⁹ Šulová, L. (2003). Raný vývoj a formování sexuální identity in Sborník z konference „Alternativy zodpovědné sexuální výchovy“. Bratislava: Kabinet výzkumu sociální a biologické komunikace SAV, VEDA. Zdroj: www.kvsbk.sav.sk

¹⁰⁰ Šulová, L., Zaouche-Gaudron, Ch. et al. (2003). Předškolní dítě a jeho svět. Karolinum:Praha

¹⁰¹ Le Camus, J., Zaouche – Gaudron, Ch. (2000, leden). Otec a socializace nejmenších. Psychologie dnes, 6, 16-18.

¹⁰² Šulová, L., Zaouche-Gaudron, Ch. et al. (2003). Předškolní dítě a jeho svět. Karolinum:Praha, s. 283

odhalování vlastních schopností, má funkci hodnotící a funkci cvičitele. Dítěti poskytuje sebedůvěru při vyjadřování a sebehodnocení, seznamuje jej s konfrontací.¹⁰³ Při řešení nějakého problému, jsou to otcové, kteří dítěti dávají potřebné informace a pobízejí ho k vytrvalosti i přes dočasné selhání. Umožní mu tak dosáhnout úspěchu vlastním přičiněním. Matky častěji řešení rovnou nabídnou.¹⁰⁴ Tato role otců se v odborné literatuře nazývá „*the fathers challenging role*“¹⁰⁵ Bakalář tvrdí, že pošťuchováním a vystavováním určitému nebezpečí, připravuje otec dítě na život, ve kterém není nic zadarmo a odměna přichází až po vynaložení nějakého úsilí.¹⁰⁶

Kontakt s otcem, který je pro dítě jak na motorické, tak řečové úrovni náročnější než s matkou nebo vyžaduje větší úsilí, usnadňuje dítěti vstup do prostředí mimo rodinu kladoucího na něj zvýšené nároky. Jak jsem již dříve uvedla názor Šulové - otec pomáhá dítěti vytvářet most mezi prosazením se v rámci rodiny a prosazením se v rámci skupiny sobě rovných.¹⁰⁷

Otec i matka vyvíjejí na malé dítě tlak k přijetí jeho genderového jednání, který významně přispívá k přijetí patřičné pohlavní role. Tento tlak je celkově silnější u otce než u matky a kolem 2. roku nabírá na intenzitě. Dítě si vytváří představu o mužské a ženské roli a ujasňuje si svou vlastní společenskou roli. Otec je důležitý pro psychosexuální vývoj svých dětí. U chlapců umožňuje identifikaci a u dívek se stává objektem lásky, tím je chrání před úzkostí během procesu separace – individuace.¹⁰⁸

Pro rozvoj vlastního „Já“ je velmi důležité uvědomit si existenci třetího vztahu v rodině, vztahu matka – otec, který se stává modelem pozdějšího vztahu mezi mužem a ženou. Tento přechod od dyády k triádě, od dvou ke třem znamená odpoutání se a nalezení vlastní identity. Podle Bakaláře je triangulace „proces

¹⁰³ Le Camus, J., Zaouche – Gaudron, Ch. (2000, leden). Otec a socializace nejmenších. Psychologie dnes, 6, 16-18

¹⁰⁴ Šulová, L. (2004). Raný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum

¹⁰⁵ Šulová, L., Zaouche-Gaudron, Ch. et al. (2003). Předškolní dítě a jeho svět. Karolinum: Praha, s. 285

¹⁰⁶ Bakalář, E. (2002). Průvodce otcovstvím, aneb bez otce se nedá (dobře) žít. Praha: Vyšehrad.

¹⁰⁷ Lábusová, E. (2006). Naše společnost je k matkám tvrdá. (Rozhovor s psycholožkou Lenkou Šulovou in Respekt, 2006,42). Zdroj: http://www.evalabusova.cz/rozhovory/sulova_lenka.php

¹⁰⁸ Le Camus, J., Zaouche – Gaudron, Ch. (2000, leden). Otec a socializace nejmenších. Psychologie dnes, 6, 16-18

vedoucí k emocionální zralosti, dospělosti“.¹⁰⁹ Přílišná mateřská péče může podle něj až bránit vývoji. V psychologickému odpoutání se od matky vystupuje otec jako ten, kdo nabízí bezpečný, na matce nezávislý vztah. Bez otce může být pro dítě takové odpoutání mnohem obtížnější.¹¹⁰ Podle Šulové je otec na jedné straně činitelem roztržky, odděluje dítě od matky či s ním o ní soupeří a zároveň mu jako sociální iniciátor otevírá cestu do světa.¹¹¹

3.5 Předškolní věk

Jako předškolní věk bývá označováno nejčastěji období mezi 3. – 6. rokem života dítěte, typické vysokou tělesnou i duševní aktivitou a velkým zájmem o okolí. Podle Šulové jsou klíčovými záležitostmi tohoto věku hra, imitace, identifikace s druhými a zkvalitnění řeči, která navíc slouží k rozšiřování znalostí a k regulaci chování. Vývoj jemné motoriky rozvíjí kresbu, která nese znaky individuality a kreativity.¹¹²

Nejčastější aktivitou předškolního věku bývá hra. Nyní je více spojena s pohybem a více se opírá o kooperaci s vrstevníky. Zajímavé poznatky z výzkumu her předškolních dětí v souvislosti s otcovstvím přinesl Parke. Podle něj vztah dítěte s otcem predikuje schopnost vytvářet přátelství. Horší vztah s otcem vedl k méně uspokojivým přátelstvím a pozitivní vztah tříletých dětí s otcem měl za následek pozitivnější a méně asynchronní přátelské vztahy ve věku pěti let. Zjistil, že oblíbenější, schopnější a méně agresivnější děti mívají s otcem charakteristický styl hry, vyznačující se vzájemností a doplňováním při výběru hry. Oblíbenější děti mají otce vyjadřující častěji pozitivní emoce než negativní. Odmítané děti mají otce projevující více hněvu než otcové dětí přijímaných. Parke usuzuje, že schopnost rodičů vyjadřovat emoce při hře s dětmi ovlivňuje jejich sociální schopnosti s dalšími dětmi. Schopnost předškolních dětí být ve vztahu se svými vrstevníky je do určité míry ovlivněna reakcí otců na jejich emoce. Pomoc a přijetí emocí dítěte

¹⁰⁹ Bakalář, E. (2002). Průvodce otcovstvím, aneb bez otce se nedá (dobře) žít. Praha: Vyšehrad, s. 134

¹¹⁰ Warshak, R. A. (1996). Revoluce v porozvodové péči o dítě. Praha: Portál.

¹¹¹ Šulová, L. (2004). Raný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum

¹¹² Šulová, L. (2004). Raný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum

otcem vede v pozdějších letech k menší agresivitě chlapců a menší negativnosti dívek. Otcové tedy pravděpodobně slouží jako model při práci s emocemi a významně tak ovlivňují utváření vztahů s vrstevníky.¹¹³

V prožívání předškoláka je typická intenzita, krátkodobost a proměnlivost. Významně se formují základní citové projevy, schopnost porozumět vlastním pocitům i empatie.¹¹⁴ Sledování interakce rodičů (jejich způsob řešení problémů, reagování a postoje) má velký význam při formování a přijetí pohlavní identity, vztahu dítěte k sobě, vytváření učebních a pracovních návyků a ovlivňuje jeho pozdější chování ve vlastním partnerském vztahu.¹¹⁵

Sigmund Freud nazýval předškolní věk falickým obdobím ve vývoji člověka, pro které je charakteristický zájem o pohlavní orgány, o opačné pohlaví a odlišnosti mezi nimi. E. H. Erikson považoval za základní konflikt předškolního věku vlastní iniciativu versus pocity viny. Nebezpečí spatřoval právě v nepřiměřených pocitech viny. V této souvislosti společně s vytvářením ideálního Já a zvnitřňováním sociálních norem dochází k rozvoji svědomí.¹¹⁶

Podle Piageta přechází předškolní dítě postupně ze symbolického a předpojmového myšlení k názornému, předoperačnímu stadiu. V myšlení jsou běžné dětské konfabulace a egocentrismus, k decentraci vedou podle Šulové zkušenosti ze sociálních interakcí.¹¹⁷ Matějček tvrdí, že předškolní dítě se uvolňuje z vázanosti na rodinné prostředí a na jeho vývojovou scénu vstupují druhé děti jako významný činitel. Pro většinu prosociálních vlastností je podle něj kritická právě doba předškolní.¹¹⁸

Ve věku 4-5 let dochází k pochopení genderové stálosti a konstantnosti, to vede k tendenci hledat vzory stejného pohlaví. Napodobování rodiče stejného pohlaví posiluje sebejistotu, učí modelům chování odpovídajícího vlastního pohlaví. Předškolní období významně rozvíjí především mužskou identitu. Chlapci bývají v tomto věku mnohem více než dívky podporováni okolím ve své mužské roli, více

¹¹³ Parke, R. D. (1996). *Fatherhood, United states of America*: Harvard University Press.

¹¹⁴ Langmeier, J., Krejčířová, D. (2007). *Vývojová psychologie (2., akt. vyd.)*. Praha: Grada Publishing.

¹¹⁵ Šulová, L. (2004). *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum.

¹¹⁶ Langmeier, J., Krejčířová, D. (2007). *Vývojová psychologie (2., akt. vyd.)*. Praha: Grada Publishing.

¹¹⁷ Šulová, L. (2004). *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum.

¹¹⁸ Matějček, Z. (2005). *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Praha: Grada Publishing, s. 167

se zaměřují na „chlapecké“ hračky a více dávají při hře přednost chlapcům před dívkami. Podle Vágnerové dochází v předškolním věku k další diferenciaci v chování otců vzhledem k pohlaví dítěte.¹¹⁹

3.6 Mladší školní věk

Langmeier a Krejčířová rozdělují další vývojová období dítěte na mladší školní věk (6 – 11 let), pubescenci (11 – 15 let) a adolescenci (15 – 20 let).¹²⁰ Existují i jiná rozlišení např. Matějček vymezil ještě střední školní věk (8 – 12 let).¹²¹ Mladší školní věk zahrnuje období od nástupu do školy po začátek pubescence. S. Freud nazval tuto fázi latentní. Předpokládal, že významné období psychosexuálního vývoje již proběhlo. Jeho předpoklad byl později korigován a dnes již se ví, že vývoj v tomto směru dále významně pokračuje. Například kolem 10 – 11. roku probíhá velice významné období pro utváření mužské a ženské identity.¹²² E. H. Erikson považuje za základní konflikt tohoto věku vlastní snaživost vůči pocitům méněcennosti, kdy nebezpečím tohoto období jsou přílišné úzkosti, že dítě na nic nestačí. Klíčovým okamžikem školního věku je nástup a adaptace na školu a školní práce. Nadále se rozvíjejí a zdokonalují motorické schopnosti, vyvíjí se řeč. Na kognitivní úrovni čeká na školáka přechod od názorného myšlení do stadia konkrétních logických operací a později po 12. roce nastupuje stadium formálních operací, kdy dítě zvládá přemýšlet a vznášet soudy o věcech abstraktních. Rozvíjí se i proces socializace, který se rozšiřuje o další činitele (učitelé, spolužáci). V souvislosti s tím se zdokonaluje sebekontrola, emoční porozumění, do vyšších etap se během školních let posouvá i morální vývoj dítěte.¹²³

Podle Vágnerové se ve školním věku „zvyšuje význam otce jako nositele komplexní autority“¹²⁴ (jeho prestiž a moc je důležitá především pro syny).

Pfaff a Seiffge-Krenke uvádějí důležité role otce pro dítě školního věku:

¹¹⁹ Vágnerová, M. (2008). Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří. Praha: Karolinum.

¹²⁰ Langmeier, J., Krejčířová, D. (2007). Vývojová psychologie (2., akt. vyd.). Praha: Grada Publishing.

¹²¹ Matějček, Z. (1999). Co, kdy a jak ve výchově dětí. Praha: Portál.

¹²² tamtéž

¹²³ Langmeier, J., Krejčířová, D. (2007). Vývojová psychologie (2., akt. vyd.). Praha: Grada Publishing.

¹²⁴ Vágnerová, M. (2008). Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří. Praha: Karolinum, s. 139

- vyzyvatel
- posílení motorických schopností
- mentor a reprezentant vnějšího světa
- podpora pohlavní role¹²⁵

Otec svou náročností podporuje samostatnost a sebedůvěru dítěte, učí ho dodržovat pravidla, spolupracovat a prosadit se ve společnosti. Dítě přímo instruuje nebo si s ním v tomto duchu hraje. Děti od svého otce očekávají jiný druh interakce, oblíbené jsou zejména hry, které představují nějaké nebezpečí a riziko. To úzce souvisí s otcovou citlivostí v roli vyzyvatele – v nových rizikových činnostech a situacích by si dítě bez jeho pomoci dostatečně nedůvěřovalo. Další významnou rolí otce je zprostředkovatel životních zkušeností (např. při práci s vodou nebo ohněm), kde bez jeho dohledu a opatrnosti by taková činnost byla pro dítě příliš nebezpečná a bez vysvětlování nezajímavá. Otec tím, že netráví většinu času doma, ale v práci, vystupuje před dítětem jako představitel pracovního světa, který se odehrává podle jiných pravidel. Zásadní role otce ve školním věku, kterou potvrzují i jiní autoři, je role učitele a mentora svých vlastních znalostí a dovedností, ať už v praktických věcech nebo zkušenostech z pracovního prostředí a sportu.¹²⁶

Někteří autoři zmiňují otce jako významnou osobu ovlivňující intelektuální schopnosti, motivaci a postoje dítěte ke vzdělání – opírají se především o výzkumy dětí vychovávaných jedním rodičem, které mají o něco horší školní výsledky. Je potom otázkou do jaké míry do výsledků těchto výzkumů zasahuje sociální a ekonomický aspekt v situaci neúplné rodiny, jak podrobněji popisuje ve svém článku Radimská.¹²⁷

¹²⁵ Pfaff, S., Seiffge – Krenke, I. (2008, 6, 4). Die Bedeutung des Vaters für die körperliche und psychische Entwicklung von Kindern, Jugendlichen und jungen Erwachsenen. *Blickpunkt der Mann*, 6(4). s. 7-10.

¹²⁶ tamtéž

¹²⁷ Radimská, R. (2004). Ztracení otcové: pohádka o nástupu matriarchátu. Sociologický webzín Socioweb, SÚ AV ČR. Zdroj: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=179&lst=113> Ztracení otcové: pohádka o nástupu matriarchátu

3.7 Období dospívání

Langmeier a Krejčířová rozdělují období dospívání na pubescenci (11 – 15 let) s fázemi prepuberty a puberty a adolescenci.¹²⁸ Adolescence odpovídá zhruba věku 15 – 21 let. Tento věk je typický výraznými tělesnými, psychickými i sociálními změnami. Dospívající charakterizují projevy jako konfliktnost a emoční instabilita (změny nálad, negativní rozlady, impulsivita nebo nestálost), obtíže s koncentrací, zvýšená unavitelnost, změny spánkového režimu, poruchy chuti k jídlu.¹²⁹ Matějček popisuje období dospívání jako věk, kdy u dítěte dochází k objevování vlastní intimity, rozvíjí se introspekce a typické je denní snění.¹³⁰ Rychlý rozvoj motorických a percepčních schopností vede k novým a specifitějším zájmům. Kognitivní vývoj, podle Piageta, díky rozvoji abstraktního myšlení dosáhl stadia formálních operací. Klíčové aktivity dospívajících spočívají podle Matějčka v získání autonomie a přijetí odpovědnosti za ni, tedy uvolnění se ze závislosti na rodičích a vytváření významnějších vztahů k vrstevníkům.¹³¹ Pro S. Freuda je období dospívání fází genitální v psychosexuálním vývoji. E. H. Erikson považuje pro tuto etapu za zásadní konflikt hledání vlastní identity vůči pocitům nejistoty či zmatení rolí. Mezi 16 – 19 rokem dochází nejčastěji k první sexuální zkušenosti.¹³²

Pod vlivem dospívání a osamostatňování vzniká potřeba změnit rodičovskou roli a způsob jejího naplňování. Výsledkem „interakčního socializačního působení“¹³³ mezi dospívajícím a rodiči je nejčastěji odchod dětí z rodiny. Přijetí svého dítěte jako dospělého bývá obtížnější více pro matky. Otcové si udržují větší odstup, jsou racionálnější, více však inklinují k autoritativním výchovným zásahům. Otcové se svými syny řeší prosazování samostatnosti. U dcer jsou pro ně komplikací jejich

¹²⁸ Langmeier, J., Krejčířová, D. (2007). *Vývojová psychologie* (2., akt. vyd.). Praha: Grada Publishing.

¹²⁹ tamtéž

¹³⁰ Matějček, Z. (1999). *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál.

¹³¹ tamtéž

¹³² Weiss, P., Zvěřina, J. in Langmeier, J., Krejčířová, D. (2007). *Vývojová psychologie* (2., akt. vyd.). Praha: Grada Publishing.

¹³³ Cooney, T. M., in Vágnerová, M. (2008). *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, s. 215

výrazné emoční reakce. Vágnerová přikládá velký význam vztahu mezi otcem a synem. Podle ní je důležité, aby si otec uvědomil, že provokace a negativismus syna znamená potřebu osamostatnění a vymezení vůči mužské autoritě.¹³⁴

Otec i matka zastávají odlišnou roli během dospívání. Podle Parkeho se matky více soustředí na spojení a blízkost a otcové více na oddělenost a odlišnost. Svou vzájemnou rodičovskou komplementaritou pomáhají dospívajícímu v jeho úkolech (osamostatnění a spojení). Otcové adolescentům více důvěřují, více se na ně spoléhají než matky a tím usnadňují získání vlastní identity, autonomie a nezávislosti. I sami otcové se takto ve výzkumech popisují.¹³⁵

S. Pfaff a Seiffge-Krenke považují za zásadní funkce otce v období dospívání:

- podporu samostatnosti
- model při orientaci na vnější okolí
- zdůrazňování pohlavní role¹³⁶

Dospívající se rodičům vzdalují, kladou důraz na pravidla a autoritu při interakci s nimi. V souvislosti s fyzickým i emocionálním „opouštěním“ rodičů a se silnou orientací adolescentů na okolní svět považuje Pfaff otce jako velmi vhodný model takového jednání. Autorka provedla studii, kde se ukázala významná podpora nezávislosti dospívajícího dítěte ze strany otce. Zatímco matka vnímá dítě stále jako relativně závislé např. matky považují šestnáctiletého stejně tak závislého jako otcové dvanáctiletého.

Podle Pfaff je zajímavé sledovat jak otec reaguje na měnící se tělo svého potomka. Zdá se, že dochází k synchronním změnám na úrovni verbální i tělesné. Studie ukázala, že fyzický kontakt a otevřenost se začíná omezovat přibližně rok před prvními zjevnými znaky dospívání. Dívky výrazně omezují množství fyzického kontaktu s otci (př. sezení na klíně, objímání – dříve zcela běžného) a postupně ho převádí do ritualizované podoby jako např. blahopřání k narozeninám. V dospívajícím věku jsou otcové více než matky fyzicky distancováni a děti se na ně méně často obrací s důvěrnostmi. Vyloučení otců z procesu dozrávání, jak tvrdí

¹³⁴ Vágnerová, M. (2008). Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří. Praha: Karolinum, s. 221

¹³⁵ Parke, R. D. (1996). Fatherhood, United states of America: Harvard University Press.

¹³⁶ Pfaff, S., Seiffge – Krenke, I. (2008, 6, 4). Die Bedeutung des Vaters für die körperliche und psychische Entwicklung von Kindern, Jugendlichen und jungen Erwachsenen. Blickpunkt der Mann, 6(4).

Pfaff, je z iniciativy dospívajících.¹³⁷ Významnou úlohou otce je i v tomto období zdůrazňování pohlavní role dítěte. Otec v rámci vzájemné interakce umožňuje pozorování jeho odpovídající mužské role a tím ovlivňuje vývoj ženskosti a ženského chování své dcery. Pfaff považuje za dva zásadní znaky vztahu otce s dospívající dcerou „odstup“ a „rozdíl“. Otec se musí naučit „udržet erotiku pod kontrolou“ (Haltung einer kontrollierten Erotik)¹³⁸. To znamená - umožnit tělesnou blízkost, ale dát jí hranice a současně vybízet k identifikaci s matkou tak, aby nedošlo ani k přílišné identifikaci ani k idealizaci otce. Mezi otcem a synem zdůrazňuje S. Pfaff především utváření identity, nápodobu a učení se na základě modelu.¹³⁹ Warshak se domnívá, že přítomnost otce v rodině je jedním z ochranných faktorů možného delikventního chování dítěte. Nelze však tvrdit, že souvislost mezi antisociálním chováním a nedostatečnou otcovskou péčí vede vždy k delikvenci a stejně jako neplatí vždy, že pozitivní vztah k otci zaručuje, že dítě se antisociálnímu chování vyhne.¹⁴⁰

¹³⁷ Pfaff, S., Seiffge – Krenke, I. (2008, 6, 4). Die Bedeutung des Vaters für die körperliche und psychische Entwicklung von Kindern, Jugendlichen und jungen Erwachsenen. Blickpunkt der Mann, 6(4).

¹³⁸ tamtéž s. 8

¹³⁹ Pfaff, S., Seiffge – Krenke, I. (2008, 6, 4). Die Bedeutung des Vaters für die körperliche und psychische Entwicklung von Kindern, Jugendlichen und jungen Erwachsenen. Blickpunkt der Mann, 6(4). s. 7-10.

¹⁴⁰ Warshak, R. A. (1996). Revoluce v porozvodové péči o dítě. Praha: Portál.

3.8 Mladá dospělost

Vývoj dospělého člověka není již tak závislý na věku, jako spíše na životních událostech. S tím souvisí i nejednotnost některých autorů ve věkovém ohraničení ranné dospělosti. Zatímco např. Langmeier, Krejčířová považují za časnou dospělost období mezi 20 – 30 lety, Vágnerová rozlišuje mladou dospělost ve věku mezi 20 - 40 lety. Za kritérium dospělosti je autory shodně považováno dosažení zralosti.¹⁴¹

Podle S. Freuda má zralý člověk umět milovat a pracovat. Časnou dospělost charakterizuje upevnění identity a identifikace s rolí dospělého. Klíčovými aktivitami jsou získání nezávislosti na rodičích, vyhledání partnera vhodného pro založení rodiny, volba povolání, rozvíjení profese a seberealizace.¹⁴²

E. H. Erikson označil psychosociální konflikt pro toto období - intimitu proti pocitům izolace. Úkolem je odevzdat se důvěrnému a stabilnímu citovému vztahu, i když to vyžaduje kompromisy a oběti. Citový vztah je zdrojem citové jistoty a bezpečí, dochází v něm ke splynutí vlastní identity s druhým.¹⁴³ Přijetí zodpovědnosti a svobody rozhodování, a tím získaná větší sebejistota, sebedůvěra, lepší ovládání emocí a schopnost odložit nebo vzdát se vlastního uspokojení, vede podle Vágnerové v mladé dospělosti ke změně osobnosti.¹⁴⁴

Na socializační úrovni se projevuje zralost změnou vztahu s lidmi a přijetím nových rolí. Dospělý je na okolí více nezávislý, významné jsou pro něj „symetrické vztahy s vrstevníky“.¹⁴⁵ V profesní oblasti zvládá interakci s lidmi v nadřízeném i podřízeném postavení. Přes některé naznačené sjednocující rysy je ve vztazích i na pracovním poli mezi mladými dospělými značná různorodost.

Někteří autoři (např. Labouvie-Viefa) označují stupeň kognitivního vývoje jako „postformální myšlení“. Dospělý je schopen zahrnout do svých soudů vedle

¹⁴¹ Langmeier, J., Krejčířová, D. (2007). *Vývojová psychologie* (2., akt. vyd.). Praha: Grada Publishing.

Vágnerová, M. (2008). *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum

¹⁴² Langmeier, J., Krejčířová, D. (2007). *Vývojová psychologie* (2., akt. vyd.). Praha: Grada Publishing.

¹⁴³ Tamtéž

¹⁴⁴ Vágnerová, M. (2008). *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum .

¹⁴⁵ tamtéž s. 10

logických premis současně také emoce a zkušenosti.¹⁴⁶
V období mladé dospělosti někdy pokračuje vzdělávání nebo intenzivní rozvíjení osobnostních schopností. Vedle rozvoje schopností se při zvládnání konkrétních situací projevuje praktická inteligence.¹⁴⁷

Stěžejní úkoly, vymezení se od rodičů a vlastní osamostatnění, značí vysoká variabilita ve způsobech jejich plnění. Některé děti opouští rodiče ještě za studií, jiné je neopustí nikdy. V mladé dospělosti bývá jedním z faktorů oddalujících splnění těchto úkolů finanční závislost na rodičích.¹⁴⁸ V dnešní době je častým jevem tzv. „fáze prodlouženého rodičovství“¹⁴⁹, kdy mladí lidé oddalují manželství a déle zůstávají u rodičů. V Japonsku mají pro generaci těchto mladých název „hikokomori“, v západní civilizaci jsou označováni jako „freeters“, někdy „neetníci“.^{150 151}

Odborníci tento trend občas kritizují pro oddalování odpovědnosti za dospělost. I u rodičů vznikají v tomto smyslu ambivalentní pocity z neadekvátního prodloužení adolescentní fáze. Pokud se děti osamostatní a rodiče opustí, dochází v rodině k tzv. „fázi prázdného hnízda“¹⁵². Na jedné straně to představuje výrazné snížení závislosti na původní rodině, vztahy s rodiči se mění – stávají se symetričtější a mnohem klidnější. Na druhé straně, především u rodičů, je potřeba nastavit novou rovnováhu a postoj k dítěti. Rodiče mohou odchod dítěte vnímat nejednoznačně. Mají snahu dále zasahovat do jejich života, radit a pomáhat a to i tehdy, kdy to není žádané. Někdy vzhledem k odlišným postojům a hodnotám mezi generacemi může dojít k neporozumění a vzájemnému odcizení. Frekvence kontaktů a spokojenost ve vztahu rodič - dítě v průběhu času kolísá a mění se. Častěji jsou to rodiče, kteří mívají vyšší potřebu vzájemného kontaktu.¹⁵³

¹⁴⁶ in Langmeier, J., Krejčířová, D. (2007). *Vývojová psychologie* (2., akt. vyd.). Praha: Grada Publishing.

¹⁴⁷ Vágnerová, M. (2008). *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum.

¹⁴⁸ Pfaff, S., Seiffge – Krenke, I. (2008, 6, 4). Die Bedeutung des Vaters für die körperliche und psychische Entwicklung von Kindern, Jugendlichen und jungen Erwachsenen. *Blickpunkt der Mann*, 6(4). s. 7-10.

¹⁴⁹ Vágnerová, M. (2008). *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, s. 276

¹⁵⁰ **freeters** - lidé mezi 18-35 lety, kteří odmítají trvale pracovat na jednom místě a tak si hledají nenáročná krátkodobá zaměstnání; **hikikomori** – mladí lidé mezi 16-34 lety; obvykle inteligentní, ale sociálně stažení, odmítají opustit dům svých rodičů; **neet generation**– mladí lidé, kteří nepracují ani nestudují 16-19 let.

¹⁵¹ Cílek, V. (2010, březen). Příliš inteligentní a příliš líní. *Psychologie Dnes*, 3, 30-32

¹⁵² Vágnerová, M. (2008). *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, s. 274

¹⁵³ Vágnerová, M. (2008). *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum.

Vágnerová tvrdí, že především u otců potřeba kontaktu s dětmi mnohdy narůstá. „*Otcovství má pro stárnoucí muže větší význam než dřív. Souvisí to s proměnou jejich osobnosti a větší koncentrací na vztahy s lidmi a s tendencí poskytování péče.*“¹⁵⁴ Odchod dětí z rodiny nebo uzavření jejich manželství významně ovlivňuje uspokojování základních potřeb rodičů. Může docházet k pocitům prázdnoty, ale i k nadměrné stimulaci. Případy, kdy rodiče bydlí s mladými pod jednou střechou popisuje Vágnerová jako „*fázi přečpaného hnízda*“¹⁵⁵. Ta sebou nese velké riziko napětí a konfliktů a může být stresující pro všechny zúčastněné.

Podle Pfaff je nové uspořádání v rodině významné z důvodu blížícího se důchodového věku rodičů. V jejím výzkumu vztahů 79 dospělých dětí a jejich otců (nesdílejících dohromady společnou domácnost), vyšlo najevo, že funkce popsané v předchozích obdobích (podpora osamostatňování, poskytování rad aj.) se objevují také v dospělém věku. Ukázalo se, že i v dospělém věku děti plní otcové významnou roli. Jejich vztahy jsou vyznačovány vzájemnou emocionální podporou, akceptací a otevřeností i přesto, že se v některých oblastech jejich pohledy liší. Za stěžejní funkce otce v tomto věku označila konkurenci, emocionální podporu, podporu samostatnosti a poskytování rad.¹⁵⁶

Pfaff tvrdí, že otce obohacuje vztah ke svým dětem mnohem více než si jeho děti myslí. Emocionální podpora, akceptace a smysluplnost byly označovány jako nejčastější charakteristiky vztahu dítěte s otcem. Otcové se více stávají rádcem a pečovatelem, a více tak vedou svého potomka k osamostatnění. Dále poukázala na zajímavý výsledek v oblasti výkonových schopností, otcové se svými syny soutěží a více je vnímají jako konkurenci. Pravděpodobně to dle autorky výzkumu souvisí i s opačnými vývojovými obdobími, ve kterých se otcové a jejich děti navzájem nacházejí (získání profese, zakládání rodiny x odchod do důchodu, snižování výkonu).¹⁵⁷

¹⁵⁴ tamtéž, s. 275

¹⁵⁵ tamtéž, s. 279

¹⁵⁶ Pfaff, S., Seiffge – Krenke, I. (2008, 6, 4). Die Bedeutung des Vaters für die körperliche und psychische Entwicklung von Kindern, Jugendlichen und jungen Erwachsenen. *Blickpunkt der Mann*, 6(4). s. 7-10.

¹⁵⁷ Pfaff, S., Seiffge – Krenke, I. (2008, 6, 4). Die Bedeutung des Vaters für die körperliche und psychische Entwicklung von Kindern, Jugendlichen und jungen Erwachsenen. *Blickpunkt der Mann*, 6(4). s. 7-10.

Závěrem této kapitoly bych ráda předložila stručné shrnutí důležitých funkcí otce v životě dítěte podle tabulky S. Pfaff. (viz tabulka č. 1)

tab. 1: Funkce otce podle různého věku dítěte

<i>batole</i>	<i>školní dítě</i>	<i>adolescence</i>	<i>mladá dospělost</i>
<i>explorace</i>	<i>citlivé výzvy</i>	<i>podpora samostatnosti</i>	<i>rádce</i>
<i>trénink nepřítomnosti matky</i>	<i>posílení motorických schopností</i>	<i>model k orientaci v okolí</i>	<i>podpora samostatnosti</i>
<i>zažití pravidel</i>	<i>poradce - reprezentant vnějšího světa</i>	<i>důraz na pohlavní roli</i>	<i>emociální podpora</i>
<i>posílení motorických schopností</i>	<i>důraz na pohlavní roli</i>		<i>konkurence</i>

K tabulce doplním ještě vybrané funkce otce v kojeneckém věku, kterými jsou především zprostředkování jiné zkušenosti, podpora a zajištění bezpečí při aktivitách představujících něco nového a neznámého.

Zdá se, jakoby úloha otce byla především v tom, aby své dítě během jeho vývoje citlivě připravil na samostatný život ve společnosti. Naučil ho vypořádat se s novými, neznámými situacemi, vytrvat a obstát. Socializace dítěte, ve které hraje otec významnou roli, postupně doprovází všechny vývojové etapy a určitým způsobem probíhá i později v dospělosti. Přesto nepochybuji, že otcové neméně významně ovlivňují i další oblasti, jakými je kognitivní, emoční i sexuální vývoj. Otec představuje významnou osobu po dobu celého života svého potomka.

4 Výzkumná část

4.1 Výzkumný problém a cíle práce

Výzkumnou část bakalářské práce jsem pojala jako přípravu na kvalitativní studii prožívání otcovství u mužů – otců, kterou se budu zabývat v magisterské práci. Hlavním cílem připravovaného výzkumu je zjistit a popsat, jak vzniká a mění se vztah mezi otcem a dítětem v prvních pěti letech života dítěte. Jak otcové prožívají průběh otcovství a jeho změny. Uvědomuji si, že oblast lidského prožívání je velmi subjektivní záležitostí. Pro lepší orientaci v dané problematice a porozumění prožívání otcovské role, jsem se rozhodla provést nejprve pilotní sondu – předvýzkum. Jeho cílem bylo zjistit, jak otcové reagují na otázky týkající se prožívání otcovské role. Do jaké hloubky jsou ochotni své otcovství reflektovat a o své roli uvažovat. Domnívám se, že informace získané v první fázi výzkumu umožní lepší vhled do problematiky prožívání otcovství a ovlivní kvalitu následné studie. Očekávám, že napomůže jasněji definovat tématické okruhy plánovaných rozhovorů v druhé fázi výzkumu.

V první fázi výzkumu zjišťuji, jak otcové chápou a odpovídají na navržené otázky, zkoumající prožívání otcovské role a zda a jak jim rozumí a jsou-li takto zvolené otázky vhodnou cestou k cíli výzkumu.

4.2 Výzkumná metoda

Pomocí vlastního navrženého dotazníku jsem zjišťovala informace vztahující se k prožívání otcovství. Zároveň jsem zjišťovala, jakým způsobem respondenti na otázky odpovídají a tím určila vhodnost formulace zvolených otázek a okruhů podle typu odpovědí respondentů.

Dotazník tvoří 33 otázek (uzavřených, polouzavřených i otevřených) zabývajících se šesti okruhy. Poslední skupina otázek zjišťuje základní demografické údaje o otcích a jejich dětech.

Při vytváření otázek jsem se zaměřila na oblasti, o kterých se domnívám, že souvisí s prožíváním role otce:

- vztah k dětem a k otcovství (otázka č. 1, 2 a 3)
- představa o roli otce (otázky č. 12, 13 a 15)
- partnerský vztah po narození dítěte (otázka č. 4, 6, 7, 8 a 9)
- čas věnovaný dítěti a spokojenost s ním (otázky č. 16, 17, 18 a 19)
- reflexe vlastní otcovské role (otázky č. 5, 10, 11, 14, 20, 21 a 22)

Respondenti měli možnost výběru způsobu vyplňování dotazníku. Jedna verze dotazníku byla vytvořena pro vyplňování elektronicky. Respondent mohl kliknout na zvolenou odpověď, případně mohl do vyhrazené kolonky dopsat text. Druhá verze byla určena k vytištění dokumentu a vyplnění písemně. Distribuce dotazníků probíhala oslovením několika předem vytipovaných otců, odpovídajících požadavkům na výzkum. Formou elektronickou nebo písemnou s požadavkem, zda mohou ve svém okolí dále dotazník rozdat. Osloveny byly také dvě mateřské školy, které umožnily dobrovolný zájem o vyplnění dotazníku. K získání dalších respondentů jsem využila dvou internetových sociálních sítí.

Celkem jsem obdržela 39 dotazníků. 32 vyplněných elektronicky a 7 vypsanych. Zadaným požadavkům odpovídalo 33 dotazníků.

4.3 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvoří 33 otců ve věku 26 - 45 let. Otcové splňovali následující podmínky:

- 1) prvorozené dítě v předškolním věku tj. 3-6 let
- 2) současná partnerka je matkou společných dětí

Takto jsem specifikovala zkoumaný soubor, protože u otce předškolního dítěte předpokládám více zkušeností a větší rozsah retrospektivního pohledu. Také jsem

zúžením výzkumného souboru chtěla přispět k jeho vyšší reprezentativnosti. Výzkum bude zaměřen na otcovství obecně, proto zahrnuje otce, kteří nepatří ke specifické skupině jako např. rozvedený, samoživitel, gay apod. Hledala jsem rodiče, který žije ve společné domácnosti s ženou a zároveň matkou dítěte.

Zvolený výzkumný soubor jsem ověřovala pomocí základních údajů v dotaznících. Ukázalo se to jako velmi vhodné, protože někteří respondenti, ač se mohli v záhlaví dočíst komu je dotazník určen, nesplňovali dané podmínky.

Základní zjišťované údaje o respondentech:

věk (nyní a při narození prvního dítěte)

počet dětí, jejich pohlaví a věk

vzdělání, profese

rodinný stav

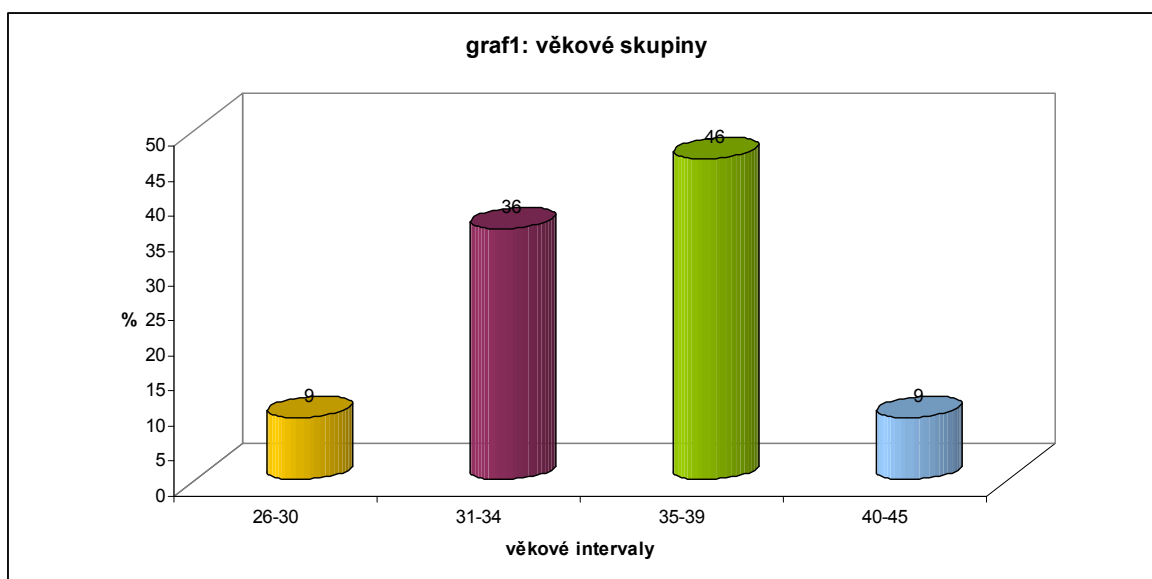
potvrzení, zda **matka dětí je jejich současná partnerka a délka vztahu**

Zjištěné údaje jsou podrobněji předvedeny v následujících tabulkách:

Tabulka č. 2 ukazuje rozložení vzorku respondentů podle věku, počtu, věku dětí a délky vztahu, graf č. 1 ukazuje věkové skupiny respondentů.

Tab. 2: Výzkumný soubor

Výzkumný soubor (33 respondentů)				
Základní údaje:	stav	průměr	modus	medián
Věk	26-45	34,64	35	35
Věk při narození dítěte	23-43	30,64	30	30
počet dětí	1-3	1,67	2	2
věk prvorozených dětí	3-6	3,97	4	3
délka vztahu	4-14	8,18	7	8

Tab. 3: respondenti věkové skupiny

věk	26-30	31-34	35-39	40-45
počet	3	12	15	3
%	9	36	46	9

Jak ukazují tabulky v této kapitole, skupinu otců tvoří muži ve věku 26 – 45 let, až na 2 případy ženatých (1 rozvedený, 1 svobodný), při narození dítěte byl jejich věk v rozmezí 23-43 let. Podle vzdělání jsou zastoupeni nejčastěji středoškoláci a vysokoškoláci (39% a 49%). Otcové mají nejčastěji dvě děti, z nichž prvorozené je ve většině případů ve věku 3 let. Podle pohlaví prvorozených dětí je 15 dcer a 17 synů v předškolním věku.

Tab. 4: respondenti podle rodinného stavu

rodinný stav	počet	%
svobodný	1	3
ženatý	30	91
rozvedený	1	3

Tab. 5: respondenti podle vzdělání

vzdělání	počet	%
ZŠ	1	3
SOU	2	6
SŠ	13	39
VŠ	16	49
jiné	1	3

Tab. 6: respondenti podle pohlaví dětí

pohlaví prvorozených dětí	počet	%
muž	17	53
žena	15	47

4.4 Výsledky

Přehled výsledků jsem rozdělila podle otázek týkajících se jednotlivých zkoumaných oblastí.

vztah k dětem a k otcovství (otázka č. 1, 2 a 3)

představa o roli otce (otázky č.12, 13 a 15)

partnerský vztah po narození dítěte (otázka č. 4, 6, 7, 8 a 9)

spokojenost s časem věnovaným dítěti (otázky č. 16, 17, 18 a 19)

reflexe vlastní otcovské role (otázky č. 5, 10, 11, 14, 20, 21 a 22)

4.4.1 Vztah k dětem a k otcovství

Tuto oblast zkoumaly otázky:

Zauvažujte nad větou „jsem otec“ a vyberte jednu variantu, která je Vám nejbližší?

V době, kdy jste děti ještě neměl, o Vás platilo?

Označte zásadní situaci, ve které jste si uvědomil Vaše otcovství? (to že budete, nebo že jste otec)

Tab. 7: vztah k otcovství

Zauvažujte nad větou „jsem otec“ a vyberte jednu variantu, která je Vám nejbližší	počet	%
uvědomuji si to každý den, protože...	11	33
beru to jako samozřejmost	21	64
někdy si to tolik nepřipouštím, protože	0	0
ještě mi to plně nedošlo	1	3
téměř nic se v mém životě nezměnilo	0	0
cítím se dospělejší	3	9
jinak	0	0
Celkem	36	

Otázku zodpověděli všichni respondenti, tři respondenti označili 2 varianty, proto celkový počet odpovědí je 36 (jeden respondent vybral a, f druhý b, f a třetí a, b). Dohromady 97% respondentů vybralo odpověď „uvědomuji si to každý den“ (33%) nebo „beru to jako samozřejmost“ (64%). U varianty a) mohli respondenti doplnit důvod proč tomu tak je. 5 respondentů uvedlo .. „protože je každý den vidím“ (případně „žiji“ nebo „na ně každý den myslím“). Dále respondenti uváděli: „protože je to radost“, „protože je miluji“, „protože jsem otec“, „protože jsme v rodině čtyři, nikdo nesmí zůstat stranou“ nebo „protože to rychle utíká“. Variantu „c“ „e“ a „g“ nevybral žádný otec.

Tab. 8: vztah k dětem

V době, kdy jste děti ještě neměl, o Vás platilo...		
	počet	%
děti jsem vždy chtěl	15	46%
věděl, počítal jsem, že jednou budu mít děti	13	39%
nikdy jsem k dětem neměl zvláštní vztah	1	3%
děti jsem spíše nechtěl	2	6%
jiné	2	6%
Celkem	33	100%

Otázku zodpovědělo všech 33 respondentů. Téměř polovina otců vybrala variantu „děti jsem vždy chtěl“. 39% otců počítalo předem s tím, že jednou mít děti budou, 2 otcové uvedli, že děti spíše nechtěli. 2 respondenti zvolili variantu jiné, kterou doplnili odpověďmi „vztah k dětem jsem vždy měl, ale obavy z odpovědnosti vůči případnému vlastnímu dítěti“ a „neřešil jsem to“.

Tab. 9: uvědomění otcovství

Označte zásadní situaci, ve které jste si uvědomil Vaše otcovství (to, že budete nebo že jste otec)	počet	%
vážný vztah	2	6
svatba	0	0
plánování rodičovství	2	6
otěhotnění partnerky	14	42
porod	16	48
první měsíce dítěte	3	9
první slova, první kroky	0	0
batolecí období 1-3 roky	1	3
jindy (když poprvé řeklo tati ve 3 letech)	1	3

Otázku vyplnili všichni respondenti, někteří uvedli více variant, celkový počet odpovědí tak vzrostl na 39. Téměř polovina otců považuje porod za událost, která vedla k uvědomění si, že se stali otcem. 42% ze všech otců považuje za důležitou událost pro uvědomění otcovství otěhotnění partnerky. Sňatek nebo první slova, první kroky neoznačil jako zásadní žádný otec. Jeden otec však vybral variantu „jindy“ a uvedl „když poprvé řeklo „tati“ ve 3 letech“. 6% otců označilo vážný vztah jako zásadní situaci pro uvědomění otcovství. Stejný počet otců označil variantu „plánování rodičovství“. První měsíce života dítěte považuje 9% respondentů za zásadní. 1 respondent si uvědomil otcovství ve věku batolete.

4.4.2 Představa o roli otce

Představu mužů o roli otce zjišťovali otázky:

Co by měl otec především dítěti poskytovat?

Co by měla především dítěti poskytovat matka?

Co pro vás znamená „být otcem“?

Tab. 10: představa o roli otce

Co by měl otec především dítěti poskytovat? (uved'te)	počet	%
láska	13	39
vzor, mužský princip, zkušenosti, znalosti	11	33
ochrana, bezpečí	10	30
hodnoty, normy, vychování, zásady, úctu, autorita	10	30
zázemí, péči	8	24
oporu, podporu, pochopení, pomoc, radu v nesnázích, partnerství	8	24
jistota	6	18
hraní, sport	5	15
harmonie, klid, pohoda, důvěra	4	12
nejlepší ze sebe, sebe	2	6
jiné	7	21

U otázky nebyla nabídnuta žádná odpověď. Respondenti většinou neuváděli jedno slovo, ale rovnou několik. Uváděné výrazy jsem sloučila do několika kategorií a k nim připsala počet respondentů, který je uvedl. Pokud respondent uvedl více výrazů spadajících do stejné kategorie, byl počítán pouze jednou. Takto vzniklo 10 kategorií zastupujících více než jednu odpověď respondentů. Pokud byla odpověď originální, byla zařazena do kategorie „jiné“. Nejčastěji by měl podle respondentů otec poskytovat dítěti lásku a vzor. Mezi neopakující se odpovědi patří: „radost“, „všechno“, „rozvíjení“, „prostor pro samostatnost“, „rozvoj zodpovědnosti a osobnosti s rodičem v zádech“, „oba rodiče by měly být schopni zastoupit toho druhého“, „měl by se k dítěti chovat jinak než matka“.

Tab. 11: představa o roli matky

Co by měla především dítěti poskytovat matka (uved'te)	počet	%
láska	20	61
domov, péče, zázemí	17	52
bezpečí	8	24
harmonie, klid, pochopení, porozumění, útěcha	6	18
jistotu	6	18
vzor, ženský princip	6	18
autorita, zásady, výchova	3	9
nejlepší ze sebe, sebe	2	6
jiné	3	9

Otázka byla zpracovávána stejným způsobem jako otázka č. 12. Nejčastěji uváděné odpovědi jsou láska a zázemí. 7 respondentů uvedlo, že matka by měla dítěti poskytovat to samé, co otec. Jejich odpovědi (v tomto případě podle otázky č. 12) jsem přičetla k jednotlivým kategoriím. V originálních odpovědích (vyskytujících se pouze jednou) se objevilo: „prostor pro rozvoj citové stránky“, „něhu“, „zázemí, lásku, pomoc a oporu ve větší míře než otec“

Při srovnání prvních dvou odpovědí v otázkách 12. a 13. se objevily zajímavé rozdíly. 61% otců uvedlo, že matka by měla dítěti poskytovat lásku. U otců se láska také objevila na prvním místě, ale uvádí ji o 22% méně respondentů. 52% respondentů uvádí, že matka by měla dítěti poskytovat zázemí, péči nebo domov. U otázky č. 12 byla tato kategorie až na 5. místě uvedena 24% respondentů. Vzor, zkušenosti, znalosti nebo mužský princip uvedli respondenti (33%) jako druhou nejčastější odpověď u otců, u matek se objevila tato kategorie až na 6. místě (18%).

Vyhodnocení otázek č. 12 a č. 13, bylo komplikované. Především z důvodu, že každý výraz může mít pro respondenta subjektivní význam a pro vyhodnocujícího nemusí být tento význam zcela zřejmý. Bylo možné vytvořit méně kategorií, nakonec jsem se pokusila o určitý kompromis mezi přísnou kategorizací a uvedením způsobů odpovědí u respondentů. Například odpověď „nejlepší ze sebe“ by mohla být také chápána jako součást kategorie „vzor, zkušenosti, znalosti“. Vytvořila jsem pro ni samostatnou kategorii, protože se domnívám, že to není úplně jednoznačné. Tímto způsobem lépe vystihuji to, jak otcové na otázku odpovídají.

Tab. 12: význam otcovství

Co pro Vás znamená "být otcem"?	počet bodů	pořadí
láska	157	1
radost	148	2
zodpovědnost	147	3
péče	130	4
naplnění života	123	5
starost	118	6
omezení	64	7
jiné	-	-

Zde respondenti přiřazovali hodnotu na stupnici od 1 do 5, pro daná slova, kdy 1 znamená nejméně důležité. Otázku zodpověděli všichni respondenti. V posledním řádku měli možnost sami doplnit slovo a přiřadit mu počet bodů. V tabulce jsou jednotlivá slova seřazena podle počtu získaných bodů od nejdůležitějšího po nejméně důležité. Maximální možný počet dosažených bodů byl 165. Pouze 3 respondenti označili u všech výrazů hodnotu 5. Být otcem znamená pro respondenty nejvíce lásku, radost a zodpovědnost. Radost a zodpovědnost získaly velmi těsný počet bodů. Omezení bylo udáváno jako nejméně významné. Dva respondenti uvedli ještě jiný výraz – „boží dar“ a „porozumění“.

Tuto otázku jsem zkoumala ještě podle dalších kritérií - podle počtu dětí, jejich pohlaví a délky vztahu. Odlišné pořadí na 4 – 6 místě se objevilo mezi otci s jedním dítětem (péče, starost, naplnění) a otci s dvěma a více dětmi (naplnění, péče, starost). Podle délky vztahu se objevilo jiné pořadí u vztahu trvajícím 4-7 let (láska, radost, zodpovědnost, naplnění, péče, starost, omezení) a vztahu trvajícím 8-14 let (láska, zodpovědnost, radost, péče, starost, naplnění, omezení).

4.4.3 Partnerský vztah po narození dítěte, spolupráce s partnerkou

Tuto oblast zjišťovaly otázky:

Myslí si Vaše partnerka, že jste dostatečně schopen pečovat o dítě?

Jak byste popsal postoj partnerky k Vaší péči o dítě?

Změnil se uvedený postoj partnerky s přibývajícím věkem dítěte?

Změnil se významně partnerský vztah po narození dítěte?

Jak u Vás funguje spolupráce s partnerkou při péči o dítě?

Tab. 13: schopnost péče dle partnerky

Myslí si Vaše partnerka, že jste dostatečně schopen pečovat o dítě	počet	%
ANO	31	94
neodpověděli	2	6

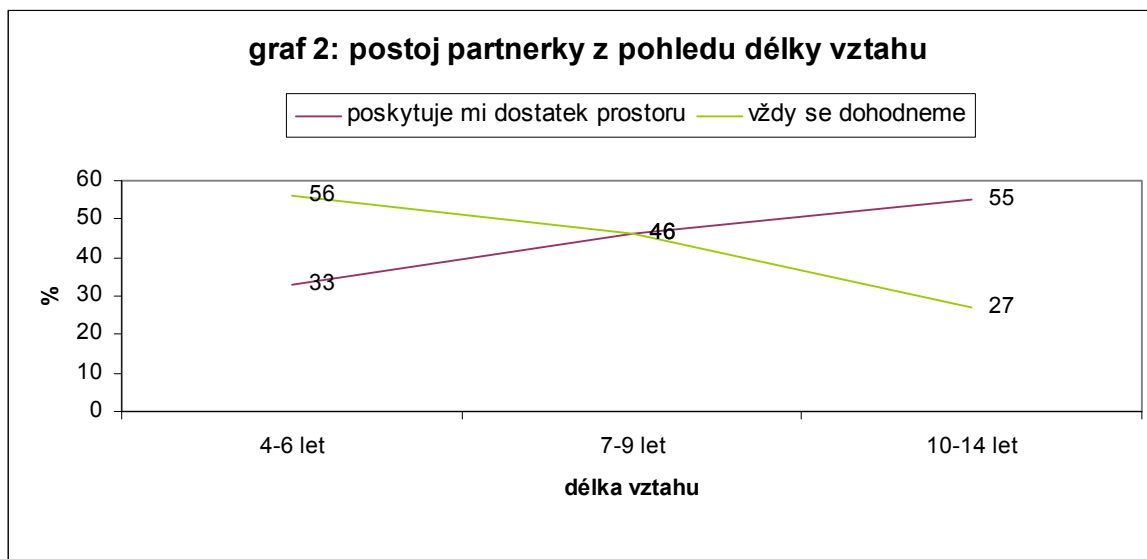
Tuto otázku zodpovědělo 31 respondentů, všichni zvolili kladnou odpověď. 2 otcové neodpověděli, ale domnívají se, že je to otázka určená pro partnerku.

Tab. 14: postoj partnerky k otcově péči

Jak byste popsal postoj partnerky k Vaší péči o dítě?	počet	%
poskytuje mi dostatek prostoru	15	46
nesvěří mi dítě tolik, jak bych si přál	0	0
vždy se dohodneme	14	42
víc mě nutí, než bych si přál	3	9
jinak (většinou se dohodneme, nic jiného nezbývá, že)	1	3
Celkem	33	100

Otázka č. 6 zjišťovala, zda se partneři navzájem shodnou při péči o dítě. Žádný respondent nezvolil odpověď „nesvěří mi dítě tolik, jak bych si přál“. Nejčastěji (46%) uváděli, že mají dostatek prostoru k péči o dítě nebo (42%), že se vždy na péči dohodnou. 9% respondentů se domnívá, že jsou více k péči o dítě nuceni, než by si sami přáli. Otázku zodpovědělo 100% respondentů.

Podle dalších zkoumaných kritérií uváděli otcové jednoho dítěte nejčastěji variantu „vždy se dohodneme“ (54%) oproti otcům s více dětmi, kteří nejčastěji uváděli „poskytuje mi dostatek prostoru“ (60%). Při srovnání odpovědí podle pohlaví dítěte výsledky rozdílly neukázaly.

Podle délky vztahu se ukázala snižující tendence odpovědi „vždy se dohodneme“ a naopak zvyšující tendence odpovědi „poskytuje mi dostatek prostoru“ (viz graf 2). Výsledky mohou souviset s předchozím kritériem „počet dětí“.

Tab. 15: změna postoje partnerky k otcově péči

Změnil se uvedený postoj partnerky s přibývajícím věkem dítěte?	počet	%
ANO (doplňte jak)	8	24
NE	22	67
celkem	30	91

Tuto otázku vynechali 3 respondenti. Většina respondentů (67%) uvedla, že postoj partnerky se s přibývajícím věkem dítěte nezměnil. 24% uvedlo změnu partnerčina postoje, měli možnost uvést jakým způsobem se postoj změnil. 5 respondentů, kteří odpověď doplnili, spatřovali změnu ve větší důvěře, vyšší

odolnosti a menší nervozitě partnerky nebo uvedli: „více upozorňuje na rizika“, „dokážu se s dítětem domluvit“.

Tab. 16: změna partnerského vztahu po narození dítěte

Změnil se významně partnerský vztah pro narození dítěte?	počet	%
ANO (popište v jakém směru)	17	53
NE	15	47
Celkem	32	100

Otázku vyplnilo 32 respondentů. 53% se domnívá, že vztah se po narození dítěte změnil. 47% uvedlo, že vztah se nezměnil. Respondenti, kteří uvedli změnu vztahu, měli možnost popsat v jakém směru změnu vnímají. Partnerský vztah se po narození dítěte změnil v těchto ohledech:

- méně času na sebe (4)
- méně času na zájmy (4)
- věnujeme se dítěti (4)
- prohloubení vztahu a jiný rozměr (3)
- změna rolí (2)
- vše je jiné (2)
- častější konflikty (1)
- v plánování času a společných aktivit (1)

Podle dalších kritérií se ukázal drobný rozdíl podle pohlaví dítěte. Otcové dcer uváděli více (60%), že vztah se po narození dítěte změnil. U otců synů uvedlo změnu vztahu 41%, většina (53%) uvedla, že vztah se nezměnil. Otcové v delším partnerském vztahu (8-14 let) častěji uváděli, že vztah se nezměnil (59%). Viz tabulka č. 17.

Tab. 17: změna vztahu po narození dítěte podle jeho trvání

Změna vztahu	Délka vztahu %	
	4-7 let	8-14 let
ANO	63%	41%
NE	31%	59%

Tab. 18: spolupráce s partnerkou

Jak u Vás funguje spolupráce s partnerkou při péči o dítě?	počet	%
většinou funguje, jsem spokojen	31	94
většinou nefunguje tak, jak bych si přál (upřesněte)	2	6
Celkem	33	100

Tuto otázku vyplnili všichni respondenti. 94% uvedlo, že jsou spokojeni, spolupráce s partnerkou většinou funguje. 2 respondenti zvolili odpověď: „většinou nefunguje tak, jak bych si přál“. Variantu mohli doplnit, potom upřesnili: „odlišné názory na výchovu dítěte“, „vzhledem k velkému pracovnímu vytížení nemám tolik času“.

4.4.4 Spokojenost s časem věnovaným dítěti

Oblast byla zkoumána následujícími otázkami:

Kolik času denně věnujete obvykle svému dítěti?

Uved'te přibližně v hodinách. __

Vyhovuje Vám to tak?

Myslíte si, že to v současné době dítěti stačí?

Tab. 19: čas pro dítě

Kolik času denně věnujete obvykle svému dítěti?	počet	%
po práci	23	62
věnuji se mu několikrát denně	6	16
jsem na rodičovské dovolené	1	3
je to nepravidelné	5	14
jinak	2	5

Otázku zodpověděli všichni respondenti. 3 respondenti označili více variant. Nejčastěji uváděli variantu „po práci“ (62%). 1 otec uvedl, že je na rodičovské dovolené. 16% respondentů se svému dítěti věnuje několikrát denně. 14% uvádí

nepravidelnost v čase věnovaném dítěti. 2 respondenti zvolili variantu „jinak“ a uvedli: „pracuji externě“, „a samozřejmě víkendy“.

Tab. 20: počet hodin pro dítě

Uvedte přibližně v hodinách?	počet	%
1-2h	12	39
3 hodiny	6	19
4 hodiny	6	19
5 hodin	2	6
6 hodin	2	6
jiné odpovědi 1-4 hodin	1	3
17-16 hodin	1	3
4-24 hodin	1	3
Celkem	31	100

Tuto otevřenou otázku vyplnili všichni respondenti. Zde jsem zvolila opět vytváření kategorií pro opakované hodnoty. Pokud respondent uvedl rozpětí jedné hodiny (např. 3-4h, 2-3h), počítala jsem vždy horní hranici (př. 4h, 3h). Bylo-li rozpětí delší než 1 hodina, uvedla jsem ho samostatně v kategorii „jiné“. Nejčastěji respondenti uváděli, že se svému dítěti věnují 1-2 hodiny denně. Opět zde u většiny variant poznamenávali, že o víkendu je to více hodin, konkrétně 10; 10-14; 16; 15; 3-5h o víkendu.

Tab. 21: spokojenost s časem pro dítě

Vyhovuje Vám to tak?	počet	%
ANO	20	61
NE	13	39

Otázku vyplnili všichni respondenti. 61% otců to takto vyhovuje. Téměř polovina otců, kteří v předchozí otázce zvolili variantu „po práci“ uvedlo v další

otázce, že jim to nevyhovuje. Jeden poznamenal: „někdy by bylo třeba více“. V tabulce č. 22 je celkový přehled, kolik hodin tráví s dítětem otcové, kteří s tím nejsou spokojeni.

Tab. 22: počet hodin věnovaných dítěti u nespokojených otců

Nevyhovuje u otců, kteří tráví s dítětem	počet	%
1-2h	7	54
3h	2	15
4h	2	15
5h	1	8
1-4h	1	8
Celkem	13	100

Tab. 23: posouzení spokojenosti dítěte s věnovaným časem

Myslíte si, že to v současné době dítěti stačí?	počet	%
ANO	25	76
NE	8	24
celkem	33	100

Tuto otázku zodpověděli také všichni respondenti. 76% otců si myslí, že čas, který věnují svému dítěti mu v současné době stačí. 7 z 8 respondentů, kteří si myslí, že věnovaný čas dítěti nestačí, uvedlo současně, že jim to tak nevyhovuje. Na druhou stranu 6 otců z celkových 13, kterým věnovaný čas nevyhovuje, si myslí, že dítěti čas stačí. Celkově však 55% otců je spokojeno s tím kolik času dítěti věnují (na otázku 18 i 19 odpověděli kladně).

4.4.5 Reflexe vlastní otcovské role

Reflektovat svou otcovskou roli měli respondenti v těchto otázkách:

Myslíte si, že Vám Vaše nejbližší okolí (rodiče, příbuzní) dostatečně přiznává schopnost péče o dítě?

Jste spokojen s tím, jakým způsobem v rámci Vašich možností naplňujete svou roli otce?

Cítíte se být důležitý pro své dítě?

Cítíte se kompetentní ve své otcovské roli?

Umíte si představit vychovávat dítě sám?

Je něco, co Vám dalo až otcovství (čemu jste se naučil až jako otec)?

Čeho si na sobě jako na otci nejvíce vážíte?

Tab. 24: schopnost péče o dítě přiznaná okolím

Myslíte si, že Vám Vaše nejbližší okolí (rodiče, příbuzní) dostatečně přiznává schopnost péče o dítě	počet	%
	ANO	32

Všichni respondenti, kteří odpověděli na tuto otázku si myslí, že jim jejich nejbližší okolí přiznává schopnost péče o dítě. Jeden respondent neodpověděl a napsal „to opravdu neřeším“.

Tab. 25: spokojenost s rolí otce

Jste spokojen s tím, jakým způsobem v rámci Vašich možností naplňujete svou roli otce?	počet	%
ANO	25	76
NE	8	24

U této polouzavřené otázky reagovali všichni respondenti. Více než $\frac{3}{4}$ otců je spokojeno se způsobem naplňování otcovské role. Skoro $\frac{1}{4}$ otců spokojená

s naplněním své role není. Tato část respondentů uváděla, co by mělo být jinak. 75% z nich by si přálo mít víc času pro rodinu, jeden respondent by chtěl mít více vlivu na výchovu a důslednost a jeden uvedl „méně starostí s obstaráním domácnosti ve prospěch času s dětmi“.

Tab. 26: pocit důležitosti pro dítě

Cítíte se být důležitý pro Vaše dítě?	počet	%
ANO	31	97
NE	1	3

Jeden respondent uvedl, že na otázku nedokáže odpovědět. 97% otců se cítí být důležití pro své dítě. Jeden respondent uvedl, že se necítí být důležitý pro dítě a v poznámce uvedl: „dítě tráví většinu času s matkou a při její nepřítomnosti vždy žádá matku, ne otce“. Možnost uvést poznámku měli u této otázky všichni respondenti. Uváděli: „dítě potřebuje otce“, „rovnocenně s partnerkou“, „ukazuju mu, co se dělá s určitými věcmi, jak se má/nemá chovat“ nebo „pocity snadno zklamou, tohle je otázka pro děti, až budou v pubertě :)“.

Tab. 27: kompetence

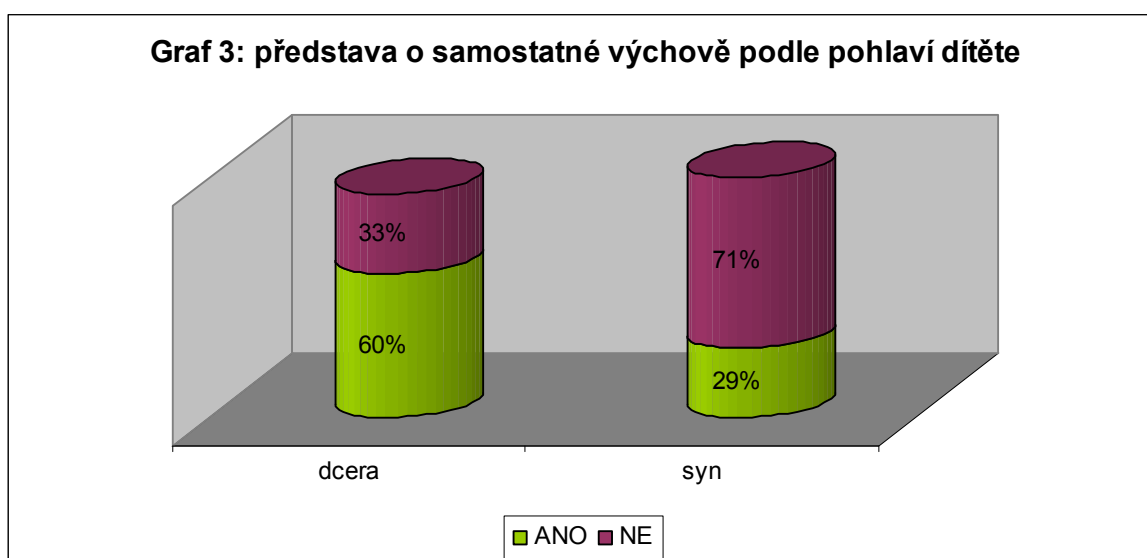
Cítíte se kompetentní ve své otcovské roli?	počet	%
ANO	33	100

Jako kompetentní v otcovské roli se cítí být všichni respondenti. Žádný neodpověděl ne. U varianty NE bylo možné odpověď upřesnit. Prostor pro poznámku využil jeden respondent, který se cítil být kompetentní v roli otce, uvedl: „s manželkou se doplňujeme“.

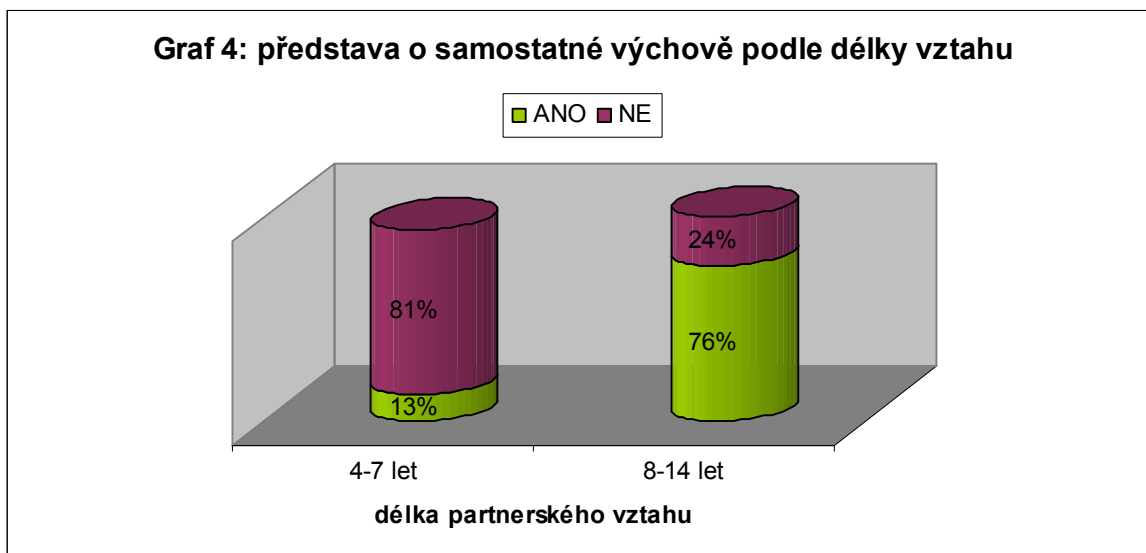
Tab. 28: představa samostatné výchovy

Umíte si představit vychovávat dítě sám?	počet	%
ANO	15	45
NE	17	52
Celkem	32	

Na otázku odpovědělo 32 respondentů. 1 neodpověděl s tím, že to nemůže posoudit. O něco více než polovina všech respondentů si neumí představit vychovávat dítě sama. U otázky byl v obou variantách prostor pro poznámku. Otcové, kteří odpovídali ne, do poznámky uváděli: „vzhledem k zaměstnání nemůžu dítěti věnovat tolik času kolik bych chtěl“, „bál bych se“ nebo „ale nějak by to určitě šlo“. 45% dotazovaných otců si umí představit vychovávat dítě sám. Do poznámky vložili: „výchova v jednom, ale prostě dva nenahradí“, „je to vždy kompromis“, „s vážnými důsledky :)“, „ale netoužil bych po tom“.

Otázku jsem podrobila ještě dalším kritériím. U pohlaví dítěte (graf 3) a délky vztahu (graf 4) jsem zjistila rozdíly v odpovědích respondentů. Otcové prvorozených dcer uváděli více, že si umí představit vychovávat dítě sami. Podobný výsledek se objevil i při srovnání odpovědí podle délky vztahu. Otcové, kteří mají mladší vztah (4-7 let), uvádí častěji, že si neumí představit vychovávat dítě sami (81%). Otcové v dlouhodobějším vztahu (8-14 let) častěji uvádějí, že vychovávat dítě sami si představit umí (76%).

Tab. 29: přínos otcovství

Je něco co Vám dalo až otcovství (čemu jste se naučil až jako otec)	počet	%
zodpovědnost	14	37
trpělivost, toleranci, menší sobeckost, vůle dělat kompromisy, změny v pohledu na sebe	8	21
nic, neodpovědělo	8	21
péče, přebalování, vstávání v noci	3	8
radost, láska	3	8
strach	2	5

Na tuto otevřenou otázku nedovedlo odpovědět 8 respondentů (21%). Ostatní odpovídali jedním slovem, více výrazy nebo i celou větou. Otázku jsem vyhodnotila znovu pomocí kategorií. Nejčastěji respondenti získali otcovstvím zodpovědnost (37%). Do další kategorie „trpělivost, toleranci, menší sobeckost, vůle ke kompromisům, změny v pohledu na sebe“ se zařadilo 21% respondentů. Odpovědi, které v tabulce nejsou uvedeny, protože se neopakovaly, byly: „naplnění života“, „více rozdělovat čas“, „vztah“, „není to žádná sranda“, „pravdomluvnost“, „nikdy jsem si nemyslel, že je s dětmi taková legrace“, „posun v chápání významnosti jednotlivých aspektů života“ nebo „poznal jsem znovu dětský svět“.

Tab. 30: ocenění vlastního otcovství

Čeho si na sobě jako na otci nejvíce vážíte?	počet	%
nevím, bez odpovědi	13	39
dokážu se postarat o dítě	4	12
trpělivosti	2	6
jiné	14	49

Tato otázka se zdála být nejobtížnější z hlediska schopnosti odpovědět. 39% dotazovaných otců nedokázalo na otázku odpovědět, uvedlo nevím nebo nechali otázku bez odpovědi. Zbýlých 61% otců odpovídalo různě, opakovaná odpověď byla zjištěna pouze dvakrát. 12% otců uvedlo, že si na sobě nejvíce váží schopnosti postarat se o dítě. Další odpovědi zněly: „hravosti“, „péči o dítě v rámci časových možností“, „zvládl jsem to!!!“, „toleranci“, „rodina se na mě může 100% spolehnout“, „snahu předat dětem co nejvíce do života, připravit je na život“, „uznat před dítětem svou chybu a omluvit se za ni“, „spolehlivost“, „lásky k dětem“, „jak se hezky věnuju dceři“, „snažím se ulevit manželce, která s o dítě stará nejvíc“, „penisu“, „snahy vychovat z dětí slušné lidi“, „schopnost předávat zkušenosti a dovednosti“.

4.5 Diskuse

V první fázi výzkumu jsem se zaměřila na lepší porozumění prožívání role otce u mužů předškolních dětí. Zjišťovala jsem informace vztahující se k pěti výše uvedeným oblastem. Uvědomuji si, že pro formulaci objektivních závěrů, je výzkumný soubor z hlediska množství respondentů nedostatečný. Avšak pro svou potřebu lepšího porozumění v problematice a pro kvalitnější přípravu následujícího výzkumu, považuji zjištěné informace za přínosné.

Získání výzkumného souboru proběhlo několika způsoby. Nejdříve byl elektronicky rozeslán dotazník mým vlastním kontaktům s žádostí o další distribuci. V prvním kole byly získány dotazníky od mých známých, v dalším od jejich přátel

a kolegů z práce. Tyto dvě skupiny respondentů převažovali, což se následně promítlo do vzdělání souboru - převažuje vysokoškolské a střední s maturitou. Návratnost dotazníků byla oproti počtu oslovených respondentů nízká, a přestože byl stanoven termín, do kdy je nutné dotazník zaslat, většina přišla s velkým zpožděním. Z tohoto důvodu, ale i pro zkvalitnění výzkumného souboru byly osloveny ještě dvě mateřské školy v okolí a několik náhodných osob v blízkosti mého bydliště. Získané respondenty bylo možné následně dobře rozdělit do skupin podle pohlaví dítěte, počtu dětí (1 nebo 2-3) a délky vztahu (4-7 a 8-14 let). Získání dotazníků pomocí „nevyžádané pošty“ se zdálo být efektivní z pohledu času a množství. Na druhou stranu tím, že respondenti museli odeslat dotazník zpět a uvést tak svou emailovou adresu, byla tím dotčena jejich anonymita. To mohlo sehrát určitou roli v problému s návratností dotazníků. Někteří respondenti si stěžovali na neporozumění otázkám nebo že na některé otázky neumí odpovědět. Pro některé otce (především z řad mých známých) se ukázalo být problémem sdílená intimita, míra odhalení nebo ostýchavost otevřeně odpovídat. Několika otcům se dotazník zdál příliš intimní a citlivý, dokonce zvažovali, zda vůbec chtějí tyto informace o sobě poskytnout.

Zde se budu věnovat jednotlivým výsledkům podle stanovených pěti oblastí.

4.5.1 Vztah k otcovství a dětem

Více než polovina otců považuje otcovství za samozřejmost a 1/3 si každý den uvědomuje, že jsou otci. U zdůvodnění této volby jsem očekávala méně povrchní odpovědi (nejčastější odpovědí bylo „protože je každý den vidím“). Jednomu otci tříletého dítěte zatím nedošlo, že je otcem. Pouze 3 otcové se cítí skrze otcovství dospělejší. Žádní otcové nevybrali varianty c, e, a především g (jinak), je možné, že otázce příliš neporozuměli. Nejen z těchto důvodů by si otázka č. 1 zasloužila vhodnější formulaci. Vybírané varianty jsou nyní z mého pohledu nedostatečně

vysvětleny a tak nemusí být ani správně pochopeny. Vhodněji nastavené dotazování by mohlo vést ke konkrétnějšímu významu a prožívání otcovství.

Většina mužů, než se stali otci, chtěla nebo počítala s tím, že budou mít jednu děti. Dva otcové uvedli, že děti spíše nechtěli. Domnívám se, že výběr této varianty vyžaduje odvahu a velkou upřímnost sám k sobě, jelikož zároveň může představovat konfrontaci vlastního otcovství. Je otázkou do jaké míry otcové, kteří uváděli, že počítali s tím, že jednou budou mít děti, děti skutečně chtěli. I zde by tedy byla potřeba jednoznačnější formulace odpovědí. Na druhou stranu bych potom ale nezjistila, že např. jeden z otců vztah k dětem vždy měl, ale bál se odpovědnosti z vlastního otcovství.

Zásadní situace, které mají otcové spojené s uvědoměním si svého otcovství jsou porod a otěhotnění partnerky. Toto zjištění se shoduje s tvrzením, že otcové, kteří se účastní porodu, označují porod jako silný emocionální zážitek, který vede k vytvoření silného pouta k dítěti.¹⁵⁸ V kapitole č.3 jsem uvedla, že Parke vidí souvislost mezi zájmem o těhotenství a pozdějším prožíváním otcovství.¹⁵⁹ Dobu před těhotenstvím a porodem a období následující považovalo stejně velké množství otců za zásadní situaci pro uvědomění otcovství. Pokud si otcovství uvědomili dříve, bylo to v době vážného vztahu nebo při plánování rodičovství. U otců, u kterých došlo k uvědomění si otcovství později, byly zásadní první měsíce života dítěte. Jeden otec uvedl, že si uvědomil své otcovství v batolecím věku dítěte. Svatbu a první slova nebo kroky neoznačil žádný otec, pravděpodobně nejsou podstatné pro uvědomění si otcovství. Jeden otec uvedl, že si své otcovství uvědomil, když jeho dítě řeklo poprvé „tati“ ve 3 letech. K tomu mě napadá, že by bylo zajímavé zjistit pocity otců v souvislosti s prvním oslovením jejich dítětem. Rozvedení této otázky by mohlo umožnit vhled do prožívání otcovství ve vztahu k dítěti. Domnívám se, že by bylo vhodné pokusit se zjistit, jaký význam by mělo pro otce otcovství v každém konkrétním období života dítěte.

¹⁵⁸ Jirásková, V. (2001). Kdo je to dula. tiskové materiály Aperio. Zdroj: <http://duly.cz/clanky/dula.htm>

¹⁵⁹ Parke, R. D. (1996). *Fatherhood, United states of America*: Harvard University Press

4.5.2 Představa o roli otce

Respondenti nejčastěji uváděli, že otec by měl dítěti poskytovat lásku, vzor, bezpečí, výchování a péči. Matka by podle nich měla poskytovat lásku, péči a bezpečí a dále pochopení, jistotu a vzor. Můžeme říci, že otec i matka by dle respondentů měli dítěti poskytovat stejné věci, ale v jiné míře. Otec je více zaměřený na předávání vzoru a matka více na péči o dítě. Do jisté míry tyto odpovědi mohou odrážet nastavení současné společnosti a potvrzovat tradiční rozdělení rolí mužů a žen. To nesouhlasí s poznatky některých odborníků tvrdících, že místo tradiční role otce ve výchově nastupuje pluralismus a nejasnost rolí. Např. Maříková tvrdí, že role otce se dnes mění podle očekávání a požadavků jeho partnerky, ale i podle jeho vůle nezávisle na ženě.¹⁶⁰

„Být otcem“ znamená pro muže především lásku, radost, zodpovědnost, péči, naplnění života, starost a omezení (v tomto pořadí). Nejméně důležité, ale přece jen bodováno, se zdá být omezení. Dále pak starost a naplnění života. Nejdůležitější je láska, radost a zodpovědnost. Otcovství jako naplnění života je méně důležité než péče, zodpovědnost, radost a láska. Zde možná záleží na tom, co si otcové pod touto odpovědí představovali. Vysvětlením by mohlo být na jedné straně potlačení svých potřeb před potřebami dětí (péče) nebo skutečně pro otce děti „náplň života“ tolik nepředstavují. V souvislosti s počtem dětí se ukázalo odlišné pořadí právě pro „naplnění života“. Výsledky naznačily, že pro otce dvou a více dětí je otcovství více náplní života než pro otce 1 dítěte. Také u otců v kratším vztahu (4-7 let) je „náplň života“ ceněna více než u otců v delším partnerském vztahu (8-14 let). Při porovnávání odpovědí otců podle počtu dětí vycházela délka vztahu u obou skupin průměrně na 8,2 roku. Vzhledem k nízkému počtu respondentů nelze však z výše uvedeného vyvozovat závěry nebo tímto směrem více uvažovat. Více by mohl ukázat konkrétně zaměřený výzkum na toto téma.

¹⁶⁰ Maříková, H. (1999). Muž v rodině: Demokratizace sféry soukromé. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
Zdroj: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/143_99-6wptext.pdf

4.5.3 Spolupráce s partnerkou při péči o dítě

Všichni zkoumaní otcové si myslí, že jim partnerka přiznává dostatečnou schopnost pečovat o dítě. Neodpověděli jen dva muži, kteří uvedli, že by na otázku měla odpovídat partnerka. Burgessová zmiňuje americký průzkum, kdy 60-80 % matek nechce, aby se otcové výrazněji podíleli na péči o dítě.¹⁶¹ Maříková skutečnost, že ženy považují otce za nedostatečné nebo méně schopné při péči o dítě, nazývá kulturním stereotypem.¹⁶² Zajímavé by bylo dále zjistit, jaká schopnost pečování se skrývá pod pojmem „dostatečně“. Zdá se, že otcové jsou s postojem partnerky k jejich péči o dítě spokojeni. Vždy se dohodnou nebo mají k péči o dítě dostatek prostoru. Žádný otec neuvedl, že by mu partnerka děti málo svěřovala. 3 otcové si naopak připadají více nucení do péče o dítě než by sami chtěli. S delším vztahem a s větším počtem dětí volí respondenti více odpověď „poskytuje mi dostatek prostoru“ oproti „vždy se dohodneme“. Zdá se mi, že tyto odpovědi nebyly zcela jednoznačně odlišeny. I když subjektivně vnímám při volbě „poskytuje mi dostatek prostoru“ spíše vyšší spokojenost a možná i větší zájem otce o prostor s dítětem než při „vždy se dohodneme“, kde není jasné o jakou dohodu, případně o kompromis mezi čím jde.

2/3 otců si myslí, že se výše uvedený postoj partnerky během života dítěte nezměnil. Pokud změna nastala, bylo to způsobeno větší důvěrou partnerky v partnerovy pečovatelské schopnosti. Jeden otec uvádí změnu v opačném směru („více mě upozorňuje na rizika“). Pro jednoho otce nastala změna v postoji partnerky, protože se dokáže se svým dítětem domluvit. Přestože většina otců nevnímá změnu postoje partnerky k jejich péči o dítě, polovina respondentů si uvědomuje změnu partnerského vztahu a necelá polovina změnu partnerského vztahu neguje. Změnu ve vztahu zaregistrovali otcové především ve změně času na sebe navzájem, na vlastní zájmy, v přizpůsobení času pro péči o dítě. V pozitivním ohledu je vysvětlována jako prohloubení nebo jiný rozměr vztahu. Rozdílnost v odpovědích byla naznačena mezi otci synů a dcer. Partnerský vztah se více změnil

¹⁶¹ Burgessová, A. (2004). *Návrat otcovství: Jak se stát moderním otcem*. Brno: Jota.

¹⁶² Maříková, H. (1999). *Muž v rodině: Demokratizace sféry soukromé*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
Zdroj: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/143_99-6wptext.pdf

ve výsledcích otců dcer než synů. Zda pohlaví dítěte může souviset s vnímáním změny partnerského vztahu by mohl potvrdit jen podrobnější výzkum. Stejně tak výzkum naznačil souvislost mezi délkou vztahu a změnou. Otcové v kratším partnerském vztahu (4-7 let) uvádí častěji změnu vztahu po narození dítěte než otcové v delším partnerském vztahu. Platnost těchto vztahů by bylo potřeba ověřit na větším vzorku respondentů.

Většina otců je se spoluprací partnerky při péči o dítě spokojena. Důvod nespokojenosti u dvou respondentů byl nedostatek času při velkém pracovním vytížení nebo odlišné názory na výchovu dítěte. O problému mužů se sladěním práce s rolí otce se zmiňuje také Burgessová.¹⁶³ Na jedné straně je tu tlak na roli otce živitele, na druhé straně skutečnost, že množství času stráveného s dítětem se projeví na kvalitě jejich vztahu. Sladění práce a rodičovské role je jedním s aktuálních témat na poli rodinné i firemní politiky. V rámci rovných příležitostí mužů a žen se tomuto tématu věnuje například společnost Gender studies, o. p. s.¹⁶⁴

4.5.4 Spokojenost s časem pro dítě

V této oblasti se ukázalo jako nevhodné nejednoznačné rozlišení víkendů a pracovních dní. Respondentům nebylo jasné, zda mají být v odpovědi zahrnuti i víkendy. Otcové často udávali do poznámky rozdíl mezi víkendem a pracovním dnem (např. „o víkendu více“). Někteří respondenti čas sčítali i s víkendem, jiní uvedli čas pracovního dne a čas strávený s dětmi o víkendu zvlášť. Otázka by si zasloužila přesnější formulaci pro přesnější zmapování uvedeného času. I přes výše uvedené se otcové nejčastěji věnují dítěti 1-2h po práci. Většina z nich je s tím spokojená a myslí si, že to jejich dítěti stačí. Otcové, kteří považují čas věnovaný dítěti za nedostačující, uvádějí, že ani oni s tím nejsou spokojeni (vyjma jednoho případu). Na druhou stranu téměř polovina otců uvádí, že dítěti věnovaný čas stačí, i když jim samotným to nevyhovuje. Tj. pokud si otcové myslí, že čas dítěti nestačí, jsou s tím sami také nespokojeni. Ale ne všichni nespokojení otcové si myslí, že čas věnovaný dítěti nestačí. Přestože v této otázce většina otců uvedla, že jsou s časem

¹⁶³ Burgessová, A. (2004). *Návrat otcovství: Jak se stát moderním otcem*. Brno: Jota.

¹⁶⁴ Více informací lze najít např. na <http://www.rovneprilezitosti.cz/info.php>, které provozuje obecně prospěšná společnost Gender Studies.

pro dítě spokojení, v poznámkách u některých jiných otázek uváděli právě nedostatek času jako problém. Burgessová uvádí provokativní názor J. Levina: „Když jsou otcové údajně zaneprázdnění nebo nemají zájem, často se ve skutečnosti cítí trapně nebo v rozpacích.“¹⁶⁵ Zapojení otců do péče o dítě, tedy i čas, může souviset s jejich sebedůvěrou a schopnostmi.

4.5.5 Reflexe otcovství

Problém při naplňování otcovské role je čas. Všichni muži se cítí být důležití pro své dítě.¹⁶⁶ Všichni otcové si připadají dostatečně kompetentní – otázkou zde je, jaký význam připisují slovu „kompetentní“ a následně na co odpovídají. Pokud byla otázka podobného významu položena např. jako „umíte si představit vychovávat dítě sám?“, odpověděla kladně jen necelá polovina respondentů. Na druhou stranu mohla formulace „vychovávat sám“ navodit představu „být bez partnerky“, která mohla ovlivnit výběr odpovědi „NE“. Podrobnější zkoumání by mohlo ukázat, zda existuje souvislost mezi pohlavím dítěte, délkou vztahu a otázkou, zda si otec umí představit vychovávat dítě sám. Výsledky zde naznačily, že otcové dcer a otcové v delším partnerském vztahu si více umí představit, že by vychovávali dítě sami než otcové synů a otcové v kratším vztahu. To, že otcové rozlišují podle pohlaví dítěte bylo prokázáno již v několika výzkumech. Jak uvádí Maříková podle některých autorů se otcové věnují více synům než dcerám, jiné výzkumy ukázaly větší zapojení otců u dcer (např. Lamb), další zase, že otcové podílející se na péči s matkou se k synovi i dceři chovají stejně.¹⁶⁷ Kubíčková také tvrdí: „otec se chová jinak k dítěti mužského a ženského pohlaví“.¹⁶⁸ Více by mohl ukázat podrobnější výzkum na toto téma.

¹⁶⁵ Levin, J. in Burgessová, A. (2004). *Návrat otcovství: Jak se stát moderním otcem*. Brno: Jota. s. 142

¹⁶⁶ až na jednoho, u kterého je i podle ostatních odpovědí patrná výraznější nespokojenost se současným stavem jeho role otc; u této otázky se respondent necítí být důležitý pro své dítě, protože dítě se vždy dožaduje matky za její nepřítomnosti, jelikož ta s ním tráví většinu času.

¹⁶⁷ Maříková, H. (2009,1). *Pečující otcové: Příběhy plné odlišností*. Sociologický časopis, 45,1. s 89-113
Zdroj: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/34c1e87455937f459a4ce65ff6b34168fffb0a16_514_MarikovaSC2009-1.pdf

¹⁶⁸ Kubíčková, K. (2003, 3-4) *Matkové: Mateřští otcové*. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Gender a sociologie SOÚ AV ČR, 3-4, s. 2.

Muži nejčastěji otcovstvím získali zodpovědnost. Podobné výsledky zjistila ve svém výzkumu Halířová. Podle ní je zodpovědnost chápána otci v užším smyslu jako zodpovědnost finanční a v širším smyslu jako zodpovědnost za rodinu, budoucnost, výchovu apod.¹⁶⁹ Souhlasím s Kubíčkovou, že tradiční rozdělení rolí klade na otce nároky především v souvislosti s rolí živitele.¹⁷⁰ Z tohoto pohledu je pro otce zodpovědnost pochopitelnou prioritou v otázce co jim otcovství přineslo. Počet otců uvádějících změnu některých svých vlastností je shodný s počtem otců, kteří uvedli, že s otcovstvím se nezměnilo nic. 39 % otců neví, čeho si na sobě jako na otci váží. Může to znamenat, že o sobě takto nepřemýšlí nebo také, že o tom nedokáže otevřeně promluvit, případně přiznat, čeho si cení. Tato otázka se mi zdála hodně zajímavá a slibovala jsem si od ní velkou sebereflexi. Překvapilo mě, že zde byl takový problém s odpovědí a domnívám se, že bude potřeba se na ni zeptat jinak.

V následující fázi výzkumu se zaměřím už konkrétně na prožívání vztahu mezi otcem a dítětem. Pokud jsem v této fázi zjišťovala zásadní situaci pro uvědomění otcovství, bude to příště vzpomínka na konkrétní zážitek, okamžik nebo událost. Prožívání je z velké části o emocích, chtěla bych se v rozhovorech zaměřit také na ně. Znovu, ale jiným způsobem budu zjišťovat co mužům otcovství přineslo a čeho si na sobě jako na otci váží. Dále budu zjišťovat, jak otcové prožívali v jednotlivých obdobích života dítěte vzájemný vztah a svou otcovskou roli.

¹⁶⁹ Halířová P. (2007). Otcovství a jeho vliv na emoční prožívání. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně

¹⁷⁰ Kubíčková, A., Šimková, M. (2006,1). Role otce v rodině jako činitele ovlivňujícího vývoj dítěte. Kontakt, Zdravotně sociální fakulta JU v Českých Budějovicích, s. 99 -105.

4.6 Závěry výzkumu

Výsledky této části výzkumu ukázaly, jakým způsobem otcové na otázky reagují. Některé otázky v dotazníku byly zodpovězeny téměř jednoznačně, i když u některých z nich jsem očekávala větší variabilitu odpovědí a zajímavé postřehy. Některé otázky se naopak ukázaly jako nevhodně formulované a bylo by potřeba se na ně ptát konkrétněji nebo jiným způsobem. Předpokládám, že atmosféra rozhovoru umožní hlubší reflexi a přemýšlení o prožívání role otce.

Informace zjištěné v první fázi výzkumu:

- zásadní situací, ve které došlo u otců předškolních dětí k uvědomění otcovství, byl porod nebo otěhotnění partnerky
- otcové předškolních dětí jsou se svou otcovskou rolí spokojeni, připadají si důležití pro své dítě a v péči o něj dostatečně kompetentní
- domnívají se, že i partnerka a nejbližší okolí jim přiznává dostatečnou schopnost péče o dítě
- oba rodiče by, podle mínění otců, měli dětem poskytovat především lásku, bezpečí, vzor a péči; otec je podle nich více zaměřen na předávání zkušeností a vzoru, matka více na péči
- otcovstvím získali otcové předškolních dětí větší zodpovědnost
- pro otcovství je podle nich nejvýznamnější láska; nejméně podstatné je spojení otcovství s omezením
- většina otců předškolních dětí se domnívá, že spolupráce s partnerkou je fungující a jsou s ní spokojeni

Nedostatek času byl uváděn jako omezující prvek otcovství. Otcové nedokázali dostatečně reflektovat, čeho si na sobě nejvíce váží. Otázku bude třeba lépe vysvětlit nebo jinak formulovat (otázka č. 21). Nejednoznačné výsledky se ukázaly při popisování postoje partnerky k jejich péči o dítě a v souvislosti s tím na změnu tohoto postoje během života dítěte. Stejně tak bude potřeba konkretizovat změny v partnerském vztahu po narození dítěte - přesněji zjistit, co se vlastně změnilo a v jakém směru (otázka č. 7,8). Lepší formulace by napomohla přesnějším výsledkům také u otázek 1, 6 a 4.

Souhrn

Otcovství je mnohvrstevnatý jev, který je nejvhodněji vystižen jako vztah muže - otce ke svému dítěti. Podívám-li se na otcovství z pohledu bio-, psycho-, sociálně – spirituálního modelu, je důležitou součástí všech uvedených rovin. Svou bakalářskou práci jsem zaměřila na rovinu psychologickou i sociální. Jeden z důvodů byl, že autoři zkoumající otcovství se rekrutují především z psychologicky a sociálně orientovaných oborů. Jejich poznatky na sebe navazují, překrývají se a nebo doplňují. Dalším důvodem je skutečnost, že prožívání otcovství, role otce a jeho vliv na vývoj dítěte je důležité zkoumat v kontextu sociálně psychologického prostředí, ve kterém se odehrává. Význam otce a jeho role souvisí s vývojem lidské společnosti a je utvářen mnoha sociokulturními faktory.

V práci jsem rozlišila mezi tradiční otcovskou rolí a jejím moderním pojetím pod názvem „nové otcovství“. Nové otcovství počítá s aktivním otcovstvím, především v podobě vyššího zájmu o navázání emocionálního vztahu s dítětem v nejranějším věku a o větší angažovanost při péči a výchově dítěte. Role otce dnes prochází určitou proměnou, což se projevuje v různých postojích autorů k této proměně. Na jedné straně stojí ti, kteří ji dávno očekávali a vítají ji s ohlasem, na druhé straně autoři, kteří se k proměně staví kriticky, až s obavami o ztrátu mužské identity. Autoři se shodují v tom, že to současní muži nemají jednoduché. Proměna otcovské role probíhá současně na několika úrovních, ne vždy stejně rychle. To se může objevit například v případě, kdy se otec rozhodne trávit s dítětem více času, ale nenajde pro to oporu např. u zaměstnavatele. Domnívám se, že i přes uvedené poznatky o představě ideálního otcovství, je skutečné chování otců velmi různorodé a zahrnuje všechny popsání historické podoby otcovské role.

V 70. letech 19. století se stalo do té doby opomíjené otcovství předmětem výzkumu. Dnes je otec z pohledu psychologů považován za důležitou, samostatnou postavu, která má stejné předpoklady k rodičovskému chování jako matka, a která je významná pro vývoj a výchovu dítěte od raného věku. Vztah k dítěti si vytváří již během prenatálního vývoje, pokud má možnost spoluprožívat jeho projevy, získává pocit zodpovědnosti, účasti a osobní významnosti. Stejně tak dítě si během prvních

měsíců života utváří úzký citový vztah ke svému otci. Otec zprostředkovává svému dítěti jinou zkušenost a poznání než matka. Pro osobnost otce, jeho kompetence a rozvíjení vzájemné vazby je podstatná pravidelná synchronní interakce s dítětem a péče o něj. Důležitým faktorem jsou také jeho rodičovské postoje a očekávání, ty ovlivňují míru přizpůsobení se změně života, kterou dítě bezesporu znamená. Otec je významným činitelem v procesu socializace svého dítěte, podporou jeho exploračních aktivit představuje jakýsi katalyzátor přistupování na riziko a „most do společnosti“. S dítětem komunikuje zcela jinak než matka, svou rolí vyzyvatele ho zasvěcuje do obecně přijímaných konvencí jazykového projevu. Jako reprezentant vnějšího světa slouží jako mentor, který zprostředkovává zkušenosti. Představuje vzor k identifikaci a zároveň model chování při práci s emocemi např. při hře. Zásadní úlohu má i v období dospívání a v mladém dospělosti, kdy přispívá k osamostatnění dítěte, slouží jako model při orientaci na vnější okolí. V dospělém věku vystupuje v roli rádce, nadále podporuje samostatnost dítěte a jejich vztah provází vzájemná emocionální podpora, akceptace a otevřenost.

V návaznosti na uvedené poznatky jsem empirickou část věnovala výzkumu o prožívání otcovství u otců dětí předškolního věku. Studie, kterou jsem rozdělila do dvou fází, má cíl zjistit, jak otcové prožívají vznik a proměny vztahu s dítětem. První část výzkumu byla pojata jako příprava k druhé části a zaměřena na lepší porozumění prožívání role otce. Výsledky ukázaly jakým způsobem otcové na otázky reagují a přinesly několik zajímavých zjištění, která pomohou k lepší formulaci a ke zpřesnění otázek v následných rozhovorech. Ty budou více zaměřeny na konkrétní prožívání vztahu mezi otcem a dítětem v jednotlivých obdobích života. S ohledem na nízký počet respondentů se z výsledků nabízí úvahy o tom, že otcové projevují v rámci svých časových možností aktivní zájem o dítě. Zajímají se o něj již v průběhu těhotenství, tento samotný zájem vede podle dřívějších výzkumů k větší angažovanosti i v pozdějším věku dítěte. Otcové si přiznávají kompetenci a dostatečné schopnosti pečovat o dítě. Předpokládají to samé od svého okolí i partnerky. Dalo by se říct, že se necítí být ve své roli ohroženi (např. partnerkou) nebo nedostatečně zapojeni. Jsou spokojeni s tím, jak otcovství probíhá, spíše si někdy připadají do aktivit s dítětem nuceni. V prožívání se objevují

především pocity zodpovědnosti, změny v míře trpělivosti, tolerance a v pohledu na sebe sama. Dítě pro ně představuje lásku, radost, ale i obavu a v menší míře starost. Při vlastní sebereflexi otcové selhávali, pravděpodobně nevěděli, jak odpovědět. Na tyto otázky se znovu zeptám při rozhovorech, kde budu mít možnost je vysvětlit. Zásadním problémem při naplňování role otce je čas. Na jeho nedostatek v souvislosti s pracovním vytížením si otcové stěžovali nejčastěji. Nedostatek času je tak trochu fenoménem současné doby, i já jsem se při své práci s podobným pocitem potýkala. Přesto pro mě bylo téma velice zajímavé a obohacující. Umožnilo mi lepší vhled do prožívání otcovství, které pro mě představovalo velmi subjektivní jev. Pevně věřím, že se tato část výzkumu ukáže být důležitá a přínosná v navazující práci.

Literatura

- Bakalář, E. (2002). *Průvodce otcovstvím, aneb bez otce se nedá (dobře) žít*. Praha: Vyšehrad.
- Biddulph, S. (2007). *Mužství: Jak zvládat všechny mužské role*. Praha: Portál.
- Burgessová, A. (2004). *Návrat otcovství: Jak se stát moderním otcem*. Brno: Jota.
- Cílek, V. (2010). Příliš inteligentní a příliš líní. *Psychologie Dnes*, 16 (3), 30-32.
- Dudová, R. (2007). Paradoxy otcovství po partnerském rozchodu: pravidelná Výjimečnost a nepřítomná přítomnost. In Heczková, L. et al (Eds), *Vztahy, jazyky, těla: Texty z 1. konference českých a slovenských feministických studií* (141-154). Praha: ERMAT Praha (FHS UK).
- Etchegoyenová, A. (2007). Psychoanalytické názory na otce. *Revue psychoanalytická psychoterapie*. IX (2), 8-23.
- Halířová P. (2007). *Otcovství a jeho vliv na emoční prožívání*. Nepublikovaná diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita.
- Chmelařová, H. (2008). Tátové v historii. In Plesková, K., Sedláček, L. (Eds), *Aktivní otcovství* (24-33). Brno: Nesehnutí Brno.
- Kubíčková, A., Šimková, M. (2006). Role otce v rodině jako činitele ovlivňujícího vývoj dítěte. *Kontakt*, 8 (1), 99 – 105.
- Kubíčková, K. (2003) Matkové: Mateřští otcové. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 4 (3-4), 1-4.
- Langmeier, J., Krejčířová, D. (2007). *Vývojová psychologie* (2., akt. vyd.). Praha: Grada Publishing.
- Le Camus, J., Zaouche – Gaudron, Ch. (2000). Otec a socializace nejmenších. *Psychologie dnes*, 6 (1), 16-18.
- Maříková, H. (2004). Rodina: Proměny mateřství, otcovství a rodičovství. In Formánková, L., Rytířová, K. (Eds), *ABC feminismu* (40- 50). Brno: Nesehnutí Brno.
- Matějček, Z. (1995). *Co děti nejvíce potřebují*. Praha: Portál.
- Matějček, Z. (1999). *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál.
- Matějček, Z. (2005). *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Praha: Grada Publishing.
- Novák, T. (2009). *Vztah otce a dcery*. Praha: Grada Publishing.
- Parke, R. D. (1996). *Fatherhood*. United states of America: Harvard University Press.
- Pfaff, S., Seiffge – Krenke, I. (2008). Die Bedeutung des Vaters für die körperliche und psychische Entwicklung von Kindern, Jugendlichen und jungen Erwachsenen. *Blickpunkt der Mann*, 6 (4), 7-10.
- Plesková, K., Sedláček, L. (Eds), (2008). *Aktivní otcovství*. Brno: Nesehnutí Brno.
- Rheinwaldová, E. (1993). *Rodičovství není pro každého*. Praha: Moto.
- Sedláček, L. (2008). Mýty o otcovství. In Plesková, K., Sedláček, L. (eds), *Aktivní otcovství* (18-24). Brno: Nesehnutí Brno.
- Sedláček, L. (2009). Mateřští otcové? In Javorská, Z.(ed). *Sborník z konference Aktivní rodičovství* (8-10). Brno: Nesehnutí Brno.
- Skočovský, K. (2004). O těhotenství tatínek. *Psychologie dnes*, 10 (12), 22-23.

- Šmídová, I. (2007). Pečovatelské otcovství: rodinné strategie pro skloubení linií životní dráhy. In Heczková, L. et al (Ed), *Vztahy, jazyky, těla: Texty z 1. konference českých a slovenských feministických studií* (155-169). Praha: ERMAT Praha (pro FHS UK).
- Šulová, L., Zaouche-Gaudron, Ch. et al. (2003). *Předškolní dítě a jeho svět*. Praha: Karolinum.
- Šulová, L. (2004). *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum
- Vágnerová, M. (2008). *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum.
- Warshak, R. A. (1996). *Revoluce v porozvodové péči o dítě*. Praha: Portál.
- Zoja, L. (2005). *Soumrak otců*. Praha: Prostor.

Internetové zdroje:

- Dudová, R. (2007) Rozporuplné diskursy otcovství. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* [online], 7 (2) [cit. 2010-02-08]. Dostupný z WWW: <http://www.genderonline.cz/view.php?cislocclanek=>.
- Jirásková, V. Kdo je to dula. (tiskové materiály pro o. s. Aperio) [online]. In *Česká asociace dul*, c2001 [cit. 2010-04-18] Dostupný z WWW: <http://duly.cz/clanky/dula.htm>.
- Lábusová, E. Naše společnost je k matkám tvrdá. (Rozhovor s psycholožkou Lenkou Šulovou in Respekt, 2006,42) [online]. In *stránky PhDr. Evy Lábusové*, c2006 [cit. 2010-02-24] Dostupný z WWW: http://www.evalabusova.cz/rozhovory/sulova_lenka.php.
- Maříková, H. Muž v rodině: Demokratizace sféry soukromé. [online] In *Sociologický ústav AV ČR*. c1999, [cit. 2009-11-09] Dostupný z WWW: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/143_99-6wptext.pdf.
- Maříková, H. (2006). Otec v péči o dítě a při jeho výchově. *Rovné příležitosti do firem: Zpravodaj Gender studies*, o. p. s. [online], 3 (3) [cit. 2010-03-12]. Dostupný z WWW: [http://zpravodaj.feminismus.cz/clanek.shtml?x=1552101&als\[nm\]=1544383](http://zpravodaj.feminismus.cz/clanek.shtml?x=1552101&als[nm]=1544383).
- Maříková, H. (2009). Pečující otcové: Příběhy plné odlišností. *Sociologický časopis*, 45 (1), 89-113. Dostupný též z WWW: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/34c1e87455937f459a4ce65ff6b34168fffb0a16_514_MarikovaSC2009-1.pdf.
- Matzner, M. (2004). Vaterbilder und Vaterfunktionen. *Das Familienhandbuch des Staatsinstituts für Frühpädagogik* [online], [cit. 2009-04-14]. Dostupný z WWW: http://www.familienhandbuch.de/cmain/f_Aktuelles/a_Elternschaft/s_378.html.
- MPSV. Akční plán na podporu rodin s dětmi: Pro období 2006-2009 [online]. In *Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR*, c2006, [cit. 2010-03-12]. Dostupný z WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2991/Akni_plan.pdf.
- Radimská, R. (2004). Ztracení otcové: pohádka o nástupu matriarchátu.

- Sociologický webzin Socioweb* [online], [cit. 2010-02-08]. Dostupný z WWW:
<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=179&lst=113>.
- Radimská, R. (2002). Mateřství, otcovství a moc. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 3 (4), 1-3. Dostupný též z WWW:
http://www.genderonline.cz/download/Rocnik03_4_2002.pdf.
- Seiffge-Krenke, I. (2001). Neuere Ergebnisse der Vaterforschung. *Psychotherapeut*, 46 (6), 391–397. Dostupný též z WWW:
<http://www.springerlink.com/content/2j717eg7cy97k65w/fulltext.pdf?page=1>.
- Šulová, L. (2003). Raný vývoj a formování sexuální identity. *Sborník z konference „Alternativy zodpovednej sexuálnej výchovy“* [online]. Bratislava: Kabinet výzkumu sociální a biologické komunikace SAV, VEDA. [cit. 2010-02-28]. Dostupný z WWW: www.kvsbk.sav.sk.
- University of California. Department of psychology: Ross D. Parke. [online] In University of California, c2010 [cit. 2010-03-23]. Dostupný z WWW: <http://www.psych.ucr.edu/faculty/parke/index.html>.
- Wikipedie: Otevřená encyklopedie. Otcovství. [online] c2009. [cit. 2010-03-12] Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Otcovstv%C3%AD>.

Přílohy

- vzor dotazníku s. 82
- abstrakt s. 86

Vážený pane,
jsem studentkou Univerzity Palackého v Olomouci, obor psychologie. V současné době zpracovávám bakalářskou práci na téma „**Prožívání otcovství a jeho proměn**“. Součástí mé práce je výzkumná část, jejímž cílem je otevřít debatu o vnitřním prožívání otcovské role u mužů, o jejím významu, o spokojenosti otců s vývojem jejich role a možnostech angažovat se ve vztahu otec - dítě.

Ráda bych Vás požádala o vyplnění tohoto dotazníku. Odpovědi, prosím, vybírejte pečlivě a s upřímností. Dotazník je anonymní, výsledky budou použity pouze pro potřeby mé práce, nebudou nikde zveřejněny, ani nijak zneužity. Při zpracovávání dotazníku **elektronicky označte** zvolenou odpověď, případně **doplňte v místě** naznačeného **řádku**. Prosím o vyplnění dotazníku **do 30. 11. 2009**

Velmi Vám děkuji za laskavost a ochotu spolupráce.

Gabriela Türkeová; turkeova@vdv.cz

1. Zauvažujte nad větou „jsem otec“ a vyberte jednu variantu, která je Vám nejbližší

- a) uvědomuji si to každý den, protože (doplňte)
- b) beru to jako samozřejmost
- c) někdy si to tolik nepřipouštím, protože (doplňte)
- d) ještě mi to plně nedošlo
- e) téměř nic se v mém životě nezměnilo
- f) cítím se dospělejší
- g) jinak (doplňte)

2. V době, kdy jste děti ještě neměl, o Vás platilo (označte)

- a) děti jsem vždy chtěl
- b) věděl, počítal jsem, že jednou budu mít děti
- c) nikdy jsem k dětem neměl zvláštní vztah
- d) děti jsem spíše nechtěl
- e) jiné (doplňte)

3. Označte zásadní situaci, ve které jste si uvědomil Vaše otcovství (to, že budete nebo že jste otec)

- a) vážný vztah
- b) svatba
- c) plánování rodičovství
- d) otěhotnění partnerky
- e) porod
- f) první měsíce dítěte
- g) první slova, první kroky
- h) batolecí období (1-3 roky)
- ch) později
- i) jindy (doplňte)

4. Myslí si Vaše partnerka, že jste dostatečně schopen pečovat o dítě?

ANO NE

Poznámka: (doplňte)

5. Myslíte si, že Vám Vaše nejbližší okolí (rodiče, příbuzní) dostatečně přiznává schopnost péče o dítě?

ANO NE

Poznámka: (doplňte)

6. Jak byste popsal postoj partnerky k Vaší péči o dítě?

- a) poskytuje mi dostatek prostoru
b) nesvěří mi dítě tolik, jak bych si přál
c) vždy se dohodneme
d) víc mě nutí, než bych si přál
e) jinak (doplňte)

7. Změnil se uvedený postoj partnerky s přibývajícím věkem dítěte?

- ANO, (doplňte jak):
 NE

8. Změnil se významně partnerský vztah po narození dítěte?

- ANO – (popište v jakém směru):
 NE

9. Jak u Vás funguje spolupráce s partnerkou při péči o dítě?

- a) většinou funguje, jsem spokojen
b) většinou nefunguje tak, jak bych si přál ...(upřesněte)

10. Jste spokojen s tím, jakým způsobem v rámci Vašich možností naplňujete svou roli otce?

- ANO NE

Pokud jste odpověděl NE, co by mělo být jinak? Uveďte:

11. Cítíte se být důležitý pro své dítě?

- ANO NE

Poznámka: (doplňte)

12. Co by měl otec především dítěti poskytovat?

Uveďte

13. Co by měla především dítěti poskytovat matka?

Uveďte

14. Cítíte se kompetentní ve své otcovské roli?

- ANO NE, upřesněte:

15. Co pro vás znamená „být otcem“? (přiřadte uvedeným slovům hodnotu na stupnici 1-5, kdy číslo 1 představuje nejméně důležité)

zodpovědnost
radost
starost
péče
naplnění života
láska
omezení
jiné (uveďte):

16. Kolik času denně věnujete obvykle svému dítěti?

- a) po práci
- b) věnuji se mu několikrát denně
- c) jsem na rodičovské dovolené
- e) je to nepravidelné
- f) jinak(doplňte)

17. Uvedte přibližně v hodinách?

18. Vyhovuje Vám to tak?

- ANO NE

19. Myslíte si, že to v současné době dítěti stačí?

- ANO NE

20. Umíte si představit vychovávat dítě sám?

- ANO NE

Poznámka: (doplňte)

21. Je něco, co Vám dalo až otcovství (čemu jste se naučil až jako otec)?

Uvedte:

22. Čeho si na sobě jako na otci nejvíce vážíte?

Uvedte:

23. Máte čas na své koníčky?

- ANO NE

Pokud ANO, jaké to jsou? (doplňte)

24. Váš věk:

25. Váš věk při narození prvního dítěte:

26. Počet dětí:

27. Do tabulky uvedte jejich pohlaví a věk: pohlaví M/Ž věk

1. dítě

2. dítě

3. dítě

4. dítě

5. dítě

28. Vaše ukončené vzdělání:		
a) ZÁKLADNÍ	☐	
b) STŘEDNÍ ODBORNÉ	☐	
c) STŘEDNÍ S MATURITOU	☐	☐
d) VYSOKOŠKOLSKÉ	☐	
e) jiné		☐

29. Vaše profese:	
a) uveďte:	
b) jsem student	☐
c) v současné době jsem nezaměstnaný	☐

30. Rodinný stav:	
a) svobodný	☐
b) ženatý	☐
c) rozvedený	☐

31. Jak dlouho žijete s partnerkou ve společné domácnosti?	

32. Je Vaše partnerka matkou Vašeho dítěte /Vašich dětí?	
☐ ANO	☐ NE

33. Ve své původní rodině jste se narodil jako:	
a) jedináček	☐
b) nejmladší	☐
c) nejstarší	☐
d) prostřední	☐
e) jinak	☐

Děkuji Vám za vyplnění. Na tento dotazník bude navazovat podrobnější rozhovor, pokud Vás téma „Otcovského prožívání“ zaujalo a rád byste se podílel na dalším průběhu výzkumu, prosím, zanechte zde svůj kontakt nebo mi napište na turkeova@vdv.cz

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Jméno: **Gabriela Türkeová, DiS.**
Obor: **Psychologie – jednooborová**
Vedoucí práce: **doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.**
Počet stran: **86**

Název diplomové práce: **Prožívání otcovství a jeho proměn**
(Subjective experience of fatherhood and its transitions)

Abstrakt diplomové práce:

Práce je zaměřena na otcovství, sleduje vliv otce na vývoj dítěte a prožívání otcovské role. Význam otce a jeho role souvisí s vývojem lidské společnosti a je utvářen mnoha sociokulturními faktory. Nové otcovství počítá s aktivním zájmem otce o navázání emocionálního vztahu s dítětem v nejranějším věku a větší angažovanost při péči a výchově dítěte. Otec je důležitou, samostatnou postavou, která má stejné předpoklady k rodičovskému chování jako matka, a která je významná pro vývoj a výchovu dítěte od raného věku. Studie zkoumající prožívání otců dětí v předškolním věku, je rozdělena do dvou fází. Cílem je zjistit, jak otcové prožívají vznik a proměny vztahu s dítětem. První část výzkumu byla pojata jako příprava k druhé části a zaměřena na lepší porozumění prožívání role otce. Výsledky ukázaly jakým způsobem otcové na otázky reagují a přinesly několik zajímavých zjištění, která pomohou k lepší formulaci a ke zpřesnění otázek v následných rozhovorech.

Abstract:

This thesis focuses on fatherhood, examines father's influence on a child's development and the experience of father's role. The significance of father and his role corresponds with the development of the human society and it is formed by many sociocultural factors. The new fatherhood counts on father's active interest in establishing an emotional relationship with the child at the earliest age and stronger engagement in child's care and up-bringing. Father is an important figure who has the same predispositions for parental behavior as mother who is significant for child's development and up-bringing from the early age. The study examining experience of preschool-age children's fathers is divided into two stages. The first part of the study was conceived as the preparation for the second part and is focused on better understanding of father's role experience. The results showed fathers' reactions to the questions and brought a few interesting findings that would contribute to better question formulation and refinement in the following interviews.

Klíčová slova: otcovství * role otce* vývoj dítěte* nové otcovství* angažované otcovství* aktivní otcovství

Key words: fatherhood * father's role * child development * new fatherhood * involved fatherhood * fathering